

ΑΤΟΜΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

« ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

ΚΑΙ

ΕΘΝΙΚΗ ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

(ΣΧΕΣΕΙΣ – ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ- ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ

ΑΝΑΓΚΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ) »

ΣΧΗΣ (Ο) ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΑΤΣΙΚΑΣ

ΜΑΡΤΙΟΣ 2014

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδα
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	2
ΣΚΟΠΟΣ.....	3
ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ.....	6
Εννοιολογικοί προσδιορισμοί.....	6
Στρατηγικές Προκλήσεις-Εθνικοί Περιορισμοί.....	8
Εθνική Αμυντική Στρατηγική.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο ΑΠΕΙΛΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ.....	18
Απειλές από Κρατικές Οντότητες.....	18
Απειλές από μη Κρατικές Οντότητες.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο ΠΑΡΟΥΣΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ.....	27
Χρηματοοικονομική Διάσταση.....	27
Αμυντική Βιομηχανία.....	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	36
Συμπεράσματα.....	36
Προτάσεις.....	43
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	52

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Οι γεωπολιτικές αλλαγές που έλαβαν χώρα μετά το πέρας του ψυχρού πολέμου δημιούργησαν ένα νέο περιβάλλον ασφάλειας σε όλο τον κόσμο. Το σημερινό μετα-ψυχροπολεμικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από διαρκώς πιο ανοικτά σύνορα, που πρακτικά σημαίνει ότι, μέσω των εμπορικών και επενδυτικών ροών και της τεχνολογικής ανάπτυξης, εκατομμύρια άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν οικονομική ευημερία. Όμως από το 2008 και εντεύθεν, η ευρωπαϊκή (κυρίως) οικονομία αντιμετωπίζει τη χειρότερη οικονομική κρίση από την εποχή της «Μεγάλης Ύφεσης» του 1930.^{1, 2} Ως συνεπακόλουθο, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, προβαίνουν σε περιορισμούς στους προϋπολογισμούς τους, για να αντιμετωπίσουν την ύφεση αυτή, οι οποίοι έχουν σοβαρές επιπτώσεις και στις αμυντικές τους δαπάνες. Έτσι καταγράφηκαν δραματικές μειώσεις αμυντικών δαπανών μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, που έφτασαν μέχρι και το 50 % του αμυντικού προϋπολογισμού τους [Η πλειοψηφία των Κρατών-Μελών (στο εξής Κ-Μ) προέβη σε περικοπές μέσου ποσοστού 10-30%.]³

2. Επιπρόσθετα τα Κ-Μ της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής ΕΕ), συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, τα οποία δεν μπορούσαν στο παρελθόν να διασφαλίσουν την επίτευξη των στρατιωτικών επιχειρησιακών τους στόχων δρώντας μονομερώς, τόσο στην ευρωπαϊκή επικράτεια όσο και αλλού, υιοθέτησαν το 1999 τη δυνατότητα συνεργασιών, στο πλαίσιο της Κοινής Ευρωπαϊκής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (στο εξής ΚΕΠΑΑ), με στόχο την αντιμετώπιση των υφιστάμενων κενών και την επένδυση σε μελλοντικές επιχειρησιακές αλλά και εξοπλιστικές δυνατότητες. Όμως, παρόλη την ανάπτυξη

¹ Domitrovic B., *The Worst Economic Crisis Since When?*, 5-2-2013, διαθέσιμο στο <http://www.forbes.com/sites/briandomitrovic/2013/02/05/the-worst-economic-crisis-since-when/> (Πρόσβαση 7-11-2013)

² Hilsenrath J., Serena G. & Paletta D., *Worst Crisis Since '30s, With No End Yet in Sight*, *The Wall Street Journal*, 18-9-2008, διαθέσιμο στο <http://online.wsj.com/article/SB122169431617549947.html> (Πρόσβαση 7-11-2013)

³ *The impact of the financial crisis on European defense*, April 2011, Study, Directorate General for External Policies of the Union, Policy Department, σελ. 34, διαθέσιμο στο http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201106/20110623ATT22406/20110623ATT22406_EN.pdf (Πρόσβαση 5-9-2013)

25 στρατιωτικών επιχειρήσεων και πολιτικών αποστολών μέχρι σήμερα,⁴ οι οποίες φανερώνουν εκ πρώτης όψεως τη σαφή πολιτική θέληση των Κ-Μ της Ευρώπης να διαδραματίσουν ενεργότερο ρόλο στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, οι επιδόσεις τους είναι απογοητευτικές τόσο στον επιχειρησιακό τομέα όσο και στον τομέα των εξοπλισμών, για λόγους που σχετίζονται αλλά δεν οφείλονται αποκλειστικά στην οικονομική κρίση.^{5, 6, 7}

ΣΚΟΠΟΣ

3. Σκοπός της παρούσας διατριβής είναι, αφού παρουσιάσει συνοπτικά το εννοιολογικό περιεχόμενο της Εθνικής Αμυντικής Στρατηγικής (στο εξής ΕΑΣ), να εξετάσει τις πιθανές σχέσεις της με την οικονομική κρίση που βρίσκεται σε εξέλιξη, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη, προκειμένου να διαπιστώσει αν τελικά οι επιπτώσεις της κρίσης αυτής προκαλούν την αναγκαιότητα αναθεώρησής της αμυντικής μας στρατηγικής.

α. Από άποψη θεματολογικού περιεχομένου απαρτίζεται, εκτός των εισαγωγικών στοιχείων, από τέσσερα επιπλέον κεφάλαια. Ειδικότερα :

(1) Στο 1^ο κεφάλαιο παρουσιάζεται το εννοιολογικό περιεχόμενο της ΕΑΣ.

(2) Στο 2^ο κεφάλαιο παρατίθενται περιληπτικά οι υφιστάμενες σήμερα απειλές για την εθνική ασφάλεια της Ελλάδας.

(3) Στο 3^ο κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια συσχέτισης της εθνικής αμυντικής στρατηγικής και της οικονομικής κρίσης, προσεγγίζοντας το θέμα μέσω δύο παραμέτρων : την χρηματοοικονομική και αυτή της αμυντικής βιομηχανίας.

(4) Στο 4^ο κεφάλαιο καταγράφονται τα συμπεράσματα και παρατίθενται προτάσεις πολιτικής για τις δύο παραπάνω παραμέτρους, υπό την

⁴ *EU Operations*, Δεκ.2013, διαθέσιμο στο <http://www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations?lang=en> (Πρόσβαση 5-9-2013)

⁵ *The impact of the financial crisis on European defense*, ό.π., σελ.9

⁶ Guy Ben-Ari, David J. Berteau, Heather A. Conley, Stephen Flanagan, Joachim Hofbauer, T.J. Cipoletti, Roy Levy, and Alessandro Scheffler, *A Diminishing Transatlantic Partnership? The Impact of the Financial Crisis on European Defense and Foreign Assistance Capabilities*, Center for Strategic and International Studies, May 2011, σελ.24-26 διαθέσιμο στο <http://csis.org/publication/diminishing-transatlantic-partnership> (Πρόσβαση 12-9-2013)

⁷ *The impact of the financial crisis on European defense*, ό.π., σελ.36

επίδραση (εκτός της ελληνικής) και της ευρωπαϊκής διάστασης, γεγονός που αποτελεί και την «συνεισφορά» της παρούσας εργασίας στην μελέτη του υπόψη ζητήματος.

β. Η διατριβή αυτή υποστηρίζει τη θέση ότι δεν υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ οικονομικής κρίσης και δυνατότητας εφαρμογής της εθνικής αμυντικής στρατηγικής και ότι, τουλάχιστον στο εγγύς μέλλον, δεν προκύπτει αναγκαιότητα αναθεώρησής της λόγω ουσιαστικής αδυναμίας υλοποίησής της, αφού οι «παθογένειες» που την επηρεάζουν είναι πρωτίστως πολιτικές παρά οικονομικές.

γ. Ως πηγές χρησιμοποιήθηκαν βιβλιογραφικό υλικό που σχετίζεται με θέματα ΚΕΠΑΑ της ΕΕ και αμυντικής στρατηγικής αλλά κυρίως άρθρα και μελέτες στο διαδίκτυο που αφορούν στο αντικείμενο του θέματος (στην ελληνική, αγγλική και στη γαλλική γλώσσα).

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

4. Για τη σύνταξη της παρούσας διατριβής λήφθηκαν υπόψη οι παρακάτω προϋποθέσεις:⁸

α. Το περιφερειακό και διεθνές περιβάλλον θα παραμείνει ρευστό και ασταθές ενώ θα υπάρξει συνεχιζόμενη ανησυχία για τη διεθνή τρομοκρατία, το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα, την παράνομη μετανάστευση και τα αποτυχημένα/δυσλειτουργικά κράτη. Εξαιτίας της γεωγραφικής θέσης της η Ελλάδα αναμένεται να επηρεαστεί από αυτά τα προβλήματα.

β. Η ευρωπαϊκή και η ατλαντική διάσταση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής θα συνεχίσουν να έχουν βαρύνουσα σημασία. Η βαθύτερη ενσωμάτωση της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό οικονομικό και πολιτικό οικοδόμημα και στην εξελισσόμενη πολιτική ασφάλειας της ΕΕ θα αποτελεί μια σταθερή προτεραιότητα ενώ ταυτόχρονα θα διατηρηθούν οι καλές σχέσεις με τις ΗΠΑ.

8 Ντόκος Θ. (επιμ.), *Ελληνική Πολιτική Εθνικής Ασφαλείας στον 21^ο αιώνα*, ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ), Κείμενο Πολιτικής Νο 9, 2007, σελ.3-5, διαθέσιμο στο http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/PP07_09_GR.pdf (Πρόσβαση 10-10-2013)

γ. Δεν αναμένονται δραματικές αλλαγές στις ελληνο-τουρκικές σχέσεις αφού τυχόν θετική κατάληξη στην («υπό αναστολή» σήμερα) ενταξιακή διαδικασία της Τουρκίας στην ΕΕ εκτιμάται ότι θα επηρέαζε τις ελληνο-τουρκικές σχέσεις. Η πλήρης επίλυση των ελληνο-τουρκικών προβλημάτων μέσω διαπραγματεύσεων δεν θεωρείται ως η πιο πιθανή εξέλιξη στο άμεσο μέλλον ή έστω μεσοπρόθεσμα. Η επιστροφή σε μια σχέση υψηλής έντασης, όπως στη δεκαετία του 1990, επίσης δεν θεωρείται ιδιαίτερα πιθανή, αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αποκλειστεί.

δ. Οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις στο άμεσο μέλλον θα έχουν μια πρωτεύουσα και μια δευτερεύουσα αποστολή. Η πρωτεύουσα αποστολή θα είναι η αποτροπή εξωτερικών απειλών και προκλήσεων ενάντια στην εδαφική ακεραιότητα και τα ζωτικά εθνικά συμφέροντα. Η δευτερεύουσα αποστολή θα είναι η συμμετοχή σε ευρωπαϊκές ή ΝΑΤΟϊκές πολυεθνικές δυνάμεις και σε διεθνείς ειρηνευτικές και σταθεροποιητικές αποστολές, υπό την αιγίδα του ΟΗΕ και την επιχειρησιακή διοίκηση της ΕΕ ή του ΝΑΤΟ. Μια ακόμη αποστολή παροχής βοήθειας, συμπληρωματική της δευτερεύουσας, κρίνεται ότι μπορεί να υλοποιηθεί στο πλαίσιο αντιμετώπισης (κυρίως) διαφόρων ασύμμετρων απειλών.

ε. Στο άμεσο μέλλον δεν προβλέπεται αύξηση των ελληνικών αμυντικών δαπανών αλλά αντιθέτως εκτιμάται ότι θα συνεχιστεί η τάση μείωσής τους. Ταυτόχρονα, τα δημογραφικά δεδομένα για την χώρα μας δύσκολα θα βελτιωθούν, έχοντας ως αποτέλεσμα έναν μικρότερο και γηρασμένο πληθυσμό με προφανείς αρνητικές συνέπειες για τις Ένοπλες Δυνάμεις. Η μετανάστευση έχει χρησιμεύσει σε ένα βαθμό ως «δημογραφική ενίσχυση», τουλάχιστον στο οικονομικό πεδίο, αλλά πολύ περιορισμένη συμβολή μπορεί να έχει στην αντιμετώπιση των προβλημάτων στελέχωσης του στρατεύματος.

στ. Δεν αναμένονται βελτιώσεις στις τεχνολογικές δυνατότητες και στις οικονομικές επιδόσεις της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας. Επομένως, για την κάλυψη των αμυντικών της αναγκών η χώρα μας θα συνεχίσει να βασίζεται στην προμήθεια υλικού από τους ευρωπαϊούς εταίρους της και τις ΗΠΑ, με την Ρωσία και το Ισραήλ να αποτελούν πιθανούς συμπληρωματικούς προμηθευτές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΕΘΝΙΚΗ ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

5. Εννοιολογικοί Προσδιορισμοί

α. Σύμφωνα με τους ορισμούς που δόθηκαν κατά καιρούς για την «εθνική ασφάλεια»^{9,10} αυτή δεν μπορεί να αφορά αποκλειστικά και μόνο στην εδαφική ακεραιότητα ενός κράτους, αλλά και στην προστασία των ίδιων των πολιτών του. Με τον όρο «ασφάλεια» δεν νοείται μόνο η προστασία από εξωτερική απειλή, αλλά και η προστασία του τρόπου ζωής και ευημερίας των πολιτών (οικονομική, πολιτική, κοινωνική, περιβαλλοντική ασφάλεια).¹¹ Κατά συνέπεια, ανθρώπινη ασφάλεια και ασφάλεια του κράτους είναι έννοιες και δράσεις αλληλοϋποστηριζόμενες, προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της εθνικής ασφάλειας, που στον 21ο αιώνα περιλαμβάνει – πέραν της προστασίας της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους και της ζωής των πολιτών από φυσική επίθεση – την προστασία ζωτικών οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων, η απώλεια των οποίων θα απειλούσε θεμελιώδεις αξίες καθώς και τη ζωτικότητα του κράτους.¹²

β. Με άλλα λόγια, ως Πολιτική Εθνικής Ασφαλείας μπορεί να χαρακτηριστεί το σύνολο των μέτρων στρατιωτικής, πολιτικής, διπλωματικής, οικονομικής και ψυχολογικής φύσης, η λήψη των οποίων εγγυάται ότι :

⁹ Romm, J., *Defining national security: the nonmilitary aspects. Pew Project on America's Task in a Changed World (Pew Project Series)*, Council on Foreign Relations Press, New York, 1993, σελ. 122, διαθέσιμο στο <http://books.google.co.in/books?id=shxDOnuVcyYC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false> (Πρόσβαση 10-11-2013)

¹⁰ Paleri, Prabhakaran, *National Security: Imperatives And Challenges*, Tata McGraw-Hill, New Delhi, 2008, σελ. 521, διαθέσιμο στο http://books.google.co.in/books?id=XPbJRMDQuNIC&printsec=frontcover&hl=el&source=gbs_book_similarbooks#v=onepage&q&f=false (Πρόσβαση 10-11-2013)

¹¹ Liotta P.H., *To die for National Interests and Strategic Uncertainties*, στο «Parameters», summer 2000, σελ.46-57, στο Μάζης Ι., *Νέο Αμυντικό Δόγμα: Θεωρητική Βάση και Πρόταση-Πλαίσιο*, Σεπ. 2004, σελ.5, διαθέσιμο στο http://www.geomazis.gr/components/com_mtree/attachment.php?link_id=95&cf_id=36 (Πρόσβαση 17-2-2013)

¹² *Instruments of national power in US NATO Military Terminology Group* (2010). JP 1 (02) "Dictionary of Military and Associated Terms", 2001, Pentagon, Washington: Joint Chiefs of Staff, US Department of Defense, σελ. 229 στο http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf (Πρόσβαση 8-11-2013)

(1) Ένα κράτος δεν θα εξαναγκασθεί καθ' οιονδήποτε τρόπο στην εκχώρηση κεκτημένων του, υλικής ή αξιακής φύσεως - των Εθνικών Συμφερόντων - προκειμένου να αποφύγει την εμπλοκή του σε πόλεμο.

(2) Το κράτος αυτό θα είναι σε θέση να υπερασπισθεί επιτυχώς τις εν λόγω αξίες, εφ' όσον η πολεμική εμπλοκή καταστεί, παρά ταύτα, αναπόφευκτη. Αυτοί οι σκοποί αντιστοιχούν στις δύο τυπικές διαστάσεις της Πολιτικής Ασφαλείας : την Αποτροπή (Deterrence) και την Άμυνα (Defense).¹³

γ. Η ισχύς αποτελεί σημαντικό στοιχείο της συμπεριφοράς των κρατών στο διεθνές περιβάλλον και καθορίζει τις διεθνείς σχέσεις. Τα κράτη μέσω της ισχύος που διαθέτουν αφενός εξασφαλίζουν την ασφάλειά τους, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική και κοινωνική τους ευημερία και αφετέρου προωθούν τα συμφέροντά τους, στο στρατηγικό ανταγωνιστικό τους περιβάλλον.¹⁴ Ειδικότερα :

(1) Κύριες και καθοριστικές συνιστώσες της ισχύος των κρατών αποτελούν η οικονομία (ο πλούτος που διαθέτουν, με τις διάφορες μορφές που εμφανίζεται), ο πληθυσμός (με όλες του τις δημογραφικές παραμέτρους), η τεχνολογία και η ένοπλη δύναμη.^{15,16}

(2) Λόγω της υποκειμενικότητας των παραγόντων δεν είναι εύκολο να γίνει με ακρίβεια ο υπολογισμός της ισχύος ενός κράτους, μπορεί όμως να γίνει εκτίμηση των επιμέρους συνιστουσών της ισχύος, των διαστάσεών της, υπό την έννοια του προσδιορισμού τριών διακριτών πεδίων προς εκτίμηση, όπως παρακάτω:¹⁷

(α) Εθνικοί πόροι, πεδίο που περιλαμβάνει τους τομείς εκείνους που οικοδομούν τις βάσεις για την ικανοποίηση των αναγκών και την

¹³ Walt S., *A tribute to Glenn Snyder*, 25-2-2013 διαθέσιμο στο http://walt.foreignpolicy.com/posts/2013/02/25/a_tribute_to_glenn_snyder (Πρόσβαση 8-11-2013)

¹⁴ Παρίσης Ι., *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Ινφογνώμων, Αθήνα 2011, σελ. 11

¹⁵ Παρίσης Ι., *Η Ευρώπη της Άμυνας-Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας*, Έκφραση Πολιτισμού, Αθήνα 2010, σελ. 29

¹⁶ Κουλουμπής Θ., *Διεθνείς Σχέσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1995, σελ.97

¹⁷ Tellis A., Bially C., Layne M., McPherson M., *Measuring National Power in the Post-industrial Age*, RAND Corporation, Santa Monica, California, 2000, σελ.5 στο Παρίσης Ι., *Η Ευρώπη της Άμυνας-Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας*, ό.π., σελ. 29

παραγωγή της χώρας, οδηγούν δε σε απόκτηση τεχνολογικών δυνατοτήτων και οικονομικής ευμάρειας.

(β) Εθνικές επιδόσεις, πεδίο που περιλαμβάνει τις εξωτερικές δεσμεύσεις, τις πολιτικές υποδομές και τους πνευματικούς και ιδεολογικούς πόρους.

(γ) Στρατιωτική ικανότητα, πεδίο σχετικά μετρήσιμο, που περιλαμβάνει τους στρατηγικούς πόρους, την αμυντική δομή και τη μαχητική επάρκεια (η οποία εκτιμάται από τη μαχητική ικανότητα των χερσαίων, ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεων, την εκπαίδευση και την συντήρηση των μονάδων καθώς και την κατάλληλη οργάνωση και διάταξή τους).¹⁸

δ. Με τον όρο στρατιωτική απειλή νοούνται «οι στρατιωτικές δυνατότητες μαζί με τις προθέσεις και τις ενέργειες μιας τρίτης χώρας που στοχεύουν στο να εμποδίσουν ή/και να αναμειχθούν στην επιτυχία των στόχων εθνικής ασφάλειας»¹⁹ κάποιας άλλης χώρας. Αξιολόγηση-εκτίμηση της απειλής σημαίνει να σταθμίσουμε όσο γίνεται ακριβέστερα τις δυνατότητες και τις αδυναμίες της χώρας που μας απειλεί, τις προθέσεις της σε διάφορες συνθήκες και όλα αυτά σε σχέση με τις δυνατότητες-αδυναμίες της χώρας μας, κάτω από τις ίδιες συνθήκες. Το ουσιαστικό στοιχείο είναι να διαπιστώσουμε την καθαρή διαφορά από τη σύγκριση – συσχέτισμό (net assessment).²⁰

6. Στρατηγικές Προκλήσεις-Εθνικοί Περιορισμοί

α. Οι στρατηγικές προκλήσεις που χαρακτηρίζουν το σημερινό κόσμο και επιβάλλουν στην Ευρώπη (ως ένα υποσύστημα διεθνών σχέσεων, στο οποίο η Ελλάδα είναι πλήρως ενταγμένη και το οποίο εκτιμάται ότι πρέπει να λαμβάνεται υποχρεωτικά υπόψη κατά τη διαμόρφωση οποιασδήποτε πολιτικής)

¹⁸ Σύμφωνα με τον Joseph Nye, η «ήπια ισχύς-soft power» (σε αντιδιαστολή με την «σκληρή ισχύ-hard power») είναι η ικανότητα να επιτυγχάνει κανείς τα αποτελέσματα που επιθυμεί με την «έλξη» που προκαλεί, παρά με στρατιωτικά μέσα. Προτείνει επίσης τη σύνθεση των 2 μορφών ισχύος, ήπιας και σκληρής, για τη δημιουργία της «έξυπνης ισχύος-smart power», που δίνει προτεραιότητα στη διπλωματία, κρατώντας τη στρατιωτική ισχύ σαν εφεδρικό μοχλό, στο Nye J., *Το παράδοξο της αμερικανικής δύναμης*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2003, σελ.46

¹⁹ Λυμπέρης Χ., *Ελληνική Αμυντική Στρατηγική. Δομή Δυνάμεων-Σύγχρονες Προκλήσεις*, Αιχμή, Αθήνα 1993, σελ. 22

²⁰ Λυμπέρης Χ., ό.π., σελ. 22

να διαθέτει την ικανότητα να είναι παρούσα, για την εξασφάλιση της ασφάλειάς της είναι :²¹

(1) Στρατηγικές μεταβολές, αφού για πρώτη φορά μετά από 50 χρόνια η Ευρώπη δεν αποτελεί ούτε πηγή συρράξεων αλλά ούτε και κέντρο διεθνούς ισχύος, λόγω του γεγονότος ότι η περιοχή της Ανατολικής Ασίας εμφανίζεται ως ο πλέον δυναμικός χώρος στο παγκόσμιο σύστημα διεθνών σχέσεων.

(2) Στρατηγική τεχνολογία, αφού η διασπορά όπλων μαζικής καταστροφής και οι τεχνολογίες που συνδέονται με αυτά, καθοδηγούμενες από συγκεκριμένες χώρες αλλά και μη κρατικές οντότητες, συνεχίζουν και θα συνεχίζουν να αποτελούν στο μέλλον σημαντική πρόκληση αντιμετώπισης από τους Ευρωπαίους εταίρους.

(3) Στρατηγικά περιφερειακά προβλήματα, αφού η Ευρώπη περιτριγυρίζεται από χώρες και περιοχές με έντονα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά προβλήματα (Καύκασος, Αφρική, Μέση Ανατολή).

(4) Στρατηγικές σχέσεις, αφού η ευρωπαϊκή ασφάλεια στηρίζεται στην ανάπτυξη ισχυρών στρατηγικών συνεργασιών, με κυριότερους τους τομείς σχέσεων με τη Ρωσία (ούτε εχθρός αλλά ούτε και εταίρος) και τις ΗΠΑ (παρά τους ισχυρούς δεσμούς, αμφισβητούν μονίμως την ισότιμη σχέση τους με την Ευρώπη).

(5) Στρατηγικοί θεσμοί, αφού η Ευρώπη βρίσκεται στην σκληρό πυρήνα των κρατών που συμμετέχουν στους θεσμούς οι οποίοι ασχολούνται με την ασφάλεια σε παγκόσμιο επίπεδο (ΟΗΕ, ΝΑΤΟ αλλά και η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση).

β. Από την ίδια την έννοια της εθνικής αμυντικής στρατηγικής (ΕΑΣ), που ουσιαστικά είναι ο τρόπος χρησιμοποίησης της στρατιωτικής ισχύος, γεννώνται και για την Ελλάδα οι ιδιαίτερες παράμετροι (θα μπορούσαμε να πούμε και οι περιορισμοί) διαμόρφωσής της . Ειδικότερα :²²

²¹ Παρίσης Ι., *Η Ευρώπη της Άμυνας-Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας*, ό.π., σελ. 27-28

²² Λυμπέρης Χ., ό.π., σελ. 44-57

(1) Η γεωγραφία της Ελλάδος παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που συνίστανται στα εκτεταμένα θαλάσσια σύνορα, στα πολλά νησιά (τα οποία πρέπει να προστατευτούν) και στη μικρή απόσταση των ανατολικών νησιών από τα μικρασιατικά παράλια. Η γεωγραφία αυτή δημιουργεί σοβαρά αμυντικά μειονεκτήματα, όπως πχ η εύκολη πρόσβασή των νησιών από τα ανατολικά αλλά ταυτόχρονα και πλεονεκτήματα αφού μπορούν να θεωρηθούν ως βάσεις ανεφοδιασμού για την υποστήριξη ενός πιθανού πεδίου επιχειρήσεων στο Αιγαίο.

(2) Ο ελληνικός λαός, κατά παράδοση, σέβεται και υπερασπίζεται το αγαθό της ειρήνης, τις ανθρώπινες αξίες και το διεθνές δίκαιο. Η ελληνική κοινή γνώμη αποδέχεται την ιδέα του στρατού των κληρωτών-εφέδρων και την ενασχόληση των Ενόπλων Δυνάμεων σε έργα πέραν των επιχειρησιακών τους καθηκόντων. Από την άλλη όμως, η σημερινή ελληνική κοινωνία εκτιμάται ότι δεν θα μπορεί να δεχτεί υψηλές ανθρώπινες απώλειες ως αποτέλεσμα μιας πολεμικής αναμέτρησης, πολύ δε περισσότερο όταν μετά την ενδεχόμενη πολεμική σύρραξη η Ελλάδα δεν θα έχει αποκομίσει κάποια σημαντική επιτυχία που να δικαιολογεί τις απώλειες αυτές.²³ Κατά συνέπεια η επιλογή της ΕΑΣ δεν θα πρέπει να είναι υπόθεση μόνο κάποιων τεχνοκρατών που αποφασίζουν τις όποιες προτεραιότητές της, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ηθικές αρχές της ελληνικής κοινωνίας.

(3) Οι εξελίξεις στο πεδίο των διεθνών σχέσεων είναι αυτές που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τη διαμόρφωση της εθνικής αμυντικής στρατηγικής. Ο καθορισμός των προτεραιοτήτων της δεν είναι άσχετος με τις σχέσεις της χώρας μας με τους διαμορφωτές του διεθνούς συστήματος (Ευρωπαϊκή Ένωση, ΗΠΑ, Ρωσία, ΟΗΕ, ΝΑΤΟ, ΟΑΣΕ, κλπ) και τις θέσεις που η χώρα μας πρεσβεύει σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

(4) Το δημογραφικό πρόβλημα της Ελλάδας και η συνεχιζόμενη υπογεννητικότητα αποτελούν μειονεκτήματα για την χάραξη της ΕΑΣ.

²³ Γρίβας Κ., Μίχας Ζ., 2021-Ελληνική Αμυντική Στρατηγική για τον 21ο Αιώνα, Κασταλία, Αθήνα 2006, σελ.115-117

Ταυτόχρονα όμως ο παράγοντας αυτός καθιστά «μονόδρομο» την αναγκαιότητα αναβάθμισης της ποιότητας του προσωπικού των Ενόπλων Δυνάμεων.

(5) Η ΕΑΣ εξαρτάται ευθέως από την ποσότητα των διατιθέμενων πόρων και την αποτελεσματική χρησιμοποίησή τους εκεί που κατανέμονται. Όμως οι δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας, για την κάλυψη των αμυντικών δαπανών στα ποσοτικά μεγέθη του παρελθόντος είναι πια περιορισμένες. Τα νέα δεδομένα επιβάλλουν την πλήρη και αποτελεσματική χρησιμοποίηση του υπάρχοντος δυναμικού και την επανεξέταση της υπάρχουσας δομής δυνάμεων, με απώτερο σκοπό τη μείωση του κόστους λειτουργίας των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, χωρίς όμως να επηρεάζονται οι επιχειρησιακές τους δυνατότητες.

7. Εθνική Αμυντική Στρατηγική

α. Η Εθνική Άμυνα σχεδιάζεται και αναπτύσσεται εντός συγκεκριμένου στρατηγικού πλαισίου που εκφράζεται από την:

(1) Εθνική Στρατηγική,²⁴ η οποία εδράζεται στις εξής βασικές αρχές και επιδιώξεις:

(α) Η υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας, της κυριαρχίας και της ακεραιότητας της χώρας από οποιαδήποτε απειλή.

(β) Η υποστήριξη των εθνικών συμφερόντων σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη.

(γ) Η υποστήριξη της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας.

(δ) Η υποστήριξη του ρόλου της χώρας και η μεγιστοποίηση των πλεονεκτημάτων από τη συμμετοχή της χώρας σε οργανισμούς, όπως ο ΟΗΕ, η ΕΕ, το ΝΑΤΟ και ο ΟΑΣΕ (οι οποίοι αναπροσαρμόζουν αυτή τη περίοδο τη στρατηγική και πρακτική τους στα νέα δεδομένα της διεθνούς πολιτικής και οικονομικής συγκυρίας).

²⁴ *Στρατηγική Άμυνας*, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, Γενική Διεύθυνση Πολιτικής Εθνικής Άμυνας και Διεθνών Σχέσεων, διαθέσιμο στο <http://www.mod.mil.gr/mod/el/content/show/90/678> (Πρόσβαση 12-10-2013)

(ε) Η ενίσχυση της θέσης της χώρας στα Βαλκάνια με σκοπό τη σταδιακή διαμόρφωσή της σε βαλκανικό πυλώνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

(στ) Η ενεργός παρουσία της Ελλάδας στο χώρο των Παρευξείνιων Κρατών και της Ανατολικής Μεσογείου.

(ζ) Η ανάπτυξη μιας ενεργού και δυναμικής στρατιωτικής διπλωματίας με στόχο την προώθηση της πολιτικής ασφάλειας, ειρήνης και συνεργασίας στην περιοχή των Βαλκανίων, της Μαύρης Θάλασσας και της Ανατολικής Μεσογείου.

(η) Η ανάπτυξη μιας πολυμερούς πολιτικής, οικονομικής πολιτιστικής και κοινωνικής συνεργασίας στα Βαλκάνια και την ευρύτερη παραεξείνια περιοχή, με στόχο την ασφάλεια, την ειρήνη και την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

(θ) Η αποτελεσματική λειτουργία της χώρας ως μητροπολιτικού κέντρου του Ελληνισμού, με τις απαραίτητες πρωτοβουλίες κινητοποίησης των απανταχού Ελλήνων.

(2) Πολιτική Εθνικής Άμυνας²⁵

(α) Είναι τμήμα της Εθνικής Στρατηγικής και καλείται να εξυπηρετήσει εθνικά συμφέροντα και εθνικούς αντικειμενικούς σκοπούς, όπως αυτοί προσδιορίζονται από την κυβέρνηση και τα αρμόδια όργανά της. Γενικός στόχος της πολιτικής εθνικής άμυνας είναι, μέσα από συνδυασμένες ενέργειες στο χώρο της αμυντικής διπλωματίας και της εξωτερικής πολιτικής, η ισχυροποίηση της ασφάλειας της Ελλάδας, η σταθεροποιητική της παρουσία στο διεθνή χώρο και ο εποικοδομητικός της ρόλος, ως κινητήριας δύναμης θετικών εξελίξεων στην Ανατολική Μεσόγειο, στα Βαλκάνια και γενικότερα στην ευρύτερη περιοχή.

(β) Καθορίζει τον τρόπο χρησιμοποίησης της εθνικής αμυντικής ισχύος και χειρισμού των ευρύτερων αμυντικών θεμάτων. Θέτει επίσης τους στόχους και τις προτεραιότητες και παρέχει τις κατευθύνσεις, λαμβάνοντας

²⁵ Στρατηγική Άμυνας, ό.π., διαθέσιμο στο <http://www.mod.mil.gr/mod/el/content/show/90/678> (Πρόσβαση 12-10-2013)

υπόψη, μεταξύ άλλων, το διεθνές περιβάλλον, τις διεθνείς σχέσεις και προοπτικές της χώρας, την υφιστάμενη γεωπολιτική θέση της, τις πηγές εθνικής ισχύος καθώς και τις υπάρχουσες και διαμορφούμενες απειλές και κινδύνους για την ασφάλεια της χώρας.

(γ) Βασικές αρχές της Πολιτικής Εθνικής Άμυνας είναι:

1/ Η φιλειρηνική πολιτική της χώρας.

2/ Η πίστη στις διεθνείς συνθήκες και συμφωνίες, στις αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και της Τελικής Πράξης του Ελσίνκι, σύμφωνα με τις οποίες η Ελλάδα :

α/ Θεωρεί αμετακίνητα προσδιορισμένα τα σύνορά της καθώς και την άσκηση των νόμιμων κυριαρχικών της δικαιωμάτων, επιδιώκει δε το σεβασμό του status quo στην περιοχή, όπως αυτό έχει προκύψει από τις διεθνείς συνθήκες και συμφωνίες που έχει υπογράψει.

β/ Παραμένει σταθερή και ανυποχώρητη σε θέματα που αφορούν την εθνική ασφάλεια και κυριαρχία της.

γ/ Θεωρεί την επιβίωση του Κυπριακού Ελληνισμού, την ενίσχυση του φρονήματός του και την εγγύηση της ασφάλειάς του, εθνικό χρέος και ζωτικό εθνικό συμφέρον της χώρας μας.

3/ Η προσήλωση στην ειρήνη, στη σταθερότητα και στις αρχές της διεθνούς ασφάλειας και η ενεργός συμμετοχή και δραστηριοποίηση για την εδραίωσή τους.

4/ Η ειρηνική επίλυση ενδεχόμενων διαφορών και η αντιμετώπιση των απειλών για την ασφάλεια της χώρας, κατ' αρχήν με πολιτικά, διπλωματικά και οικονομικά μέσα.

5/ Ο σεβασμός των διεθνών δεσμεύσεων που προκύπτουν από τη Συνθήκη για τις Συμβατικές Δυνάμεις στην Ευρώπη (CfE), τη Συνθήκη Ανοικτών Ουρανών (Open Skies) και τις άλλες συναφείς συμφωνίες.

6/ Η αποφυγή απόκτησης και χρησιμοποίησης όπλων μαζικής καταστροφής (πυρηνικά, χημικά, βιολογικά) και η ενίσχυση των διεθνών προσπαθειών για τον περιορισμό της διάδοσής τους.

(δ) Βασικοί στόχοι της Πολιτικής Εθνικής Άμυνας είναι:

1/ Η διαφύλαξη της ειρήνης, η διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας και η προάσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας, της κυριαρχίας και της ασφάλειας του λαού μας από οποιαδήποτε εξωτερική επίθεση ή απειλή.

2/ Η εγγύηση της ασφάλειας του Κυπριακού Ελληνισμού και η μέριμνα για την ασφάλεια των ελληνικών μειονοτήτων στο εξωτερικό.

3/ Η εξασφάλιση, κατά προτεραιότητα, των μέσων εθνικής άμυνας, προκειμένου να υποστηριχθεί αποτελεσματικά η άσκηση της εθνικής κυριαρχίας στη ξηρά, τη θάλασσα και τον αέρα.

4/ Η εξασφάλιση της δυνατότητας εκτέλεσης των χερσαίων, θαλάσσιων και εναέριων στρατηγικών μεταφορών.

5/ Η ύπαρξη σταθερότητας στην περιοχή, η εκτόνωση περιφερειακών συγκρούσεων και η διατήρηση στρατιωτικής ισορροπίας.

6/ Η προώθηση σχέσεων φιλίας, καλής γειτονίας και συνεργασίας στη ζώνη γεωπολιτικού ενδιαφέροντός μας, στην Ευρώπη, την Αδριατική, τα Βαλκάνια, τη Μαύρη Θάλασσα, την Ανατολική Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή και τη Βόρειο Αφρική.

7/ Η μεγιστοποίηση των πλεονεκτημάτων από τη συμμετοχή μας στις Συμμαχίες, τα συλλογικά όργανα ασφάλειας και τις υπερεθνικές ενώσεις (NATO, ΔΕΕ, ΟΑΣΕ, ΕΕ) για την προάσπιση των εθνικών μας συμφερόντων, τιμώντας παράλληλα τις υποχρεώσεις μας έναντι αυτών.

8/ Η συμβολή στην ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας, ιδιαίτερα μέσα από την ανάπτυξη της εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας και την υλοποίηση εξοπλιστικών προγραμμάτων και προγραμμάτων αμυντικής έρευνας.

9/ Η ενίσχυση των συνθηκών ασφάλειας των πολιτών με τη συνδρομή των Ενόπλων Δυνάμεων στην αντιμετώπιση συμφορών, μεγάλων καταστροφών και γενικά έκτακτων αναγκών του πληθυσμού, ιδιαίτερα των παραμεθόριων περιοχών, καθώς και η ενίσχυση της ενότητας και των

σχέσεων αλληλεγγύης λαού και στρατού, μέσω της οποίας προωθείται και ο κοινωνικός ρόλος και η αποδοχή των Ενόπλων Δυνάμεων.

(3) **Εθνική Στρατιωτική Στρατηγική**²⁶

(α) Αποτελεί μέρος της εθνικής μας στρατηγικής, που στοχεύει στην ισχυροποίηση της θέσης της Ελλάδας τόσο στον εγγύς, όσο και στον ευρύτερο διεθνή χώρο.

(β) Απορρέει από την Πολιτική Εθνικής Άμυνας και έχει ως στόχο τον καθορισμό της αποστολής και των κύριων επιχειρησιακών έργων των Ενόπλων Δυνάμεων και του τρόπου προετοιμασίας, αναπτύξεως και χρησιμοποίησής τους, καθώς και ειδικές κατευθύνσεις σχεδιάσεως των απαιτούμενων δυνάμεων, προκειμένου να εξασφαλισθεί η αποτελεσματική αποτροπή και η προάσπιση της χώρας από κάθε στρατιωτική απειλή.

(γ) *Κεντρικός άξονας της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής είναι η αποτροπή οποιασδήποτε στρατιωτικής απειλής, σε συνδυασμό με την πολιτική αποκλιμάκωσης των εντάσεων. Το στρατιωτικό δόγμα της χώρας είναι αποτρεπτικό-αμυντικό, με προσανατολισμό στην αντιμετώπιση κάθε εξωτερικής απειλής.*

(δ) Στόχος είναι η αύξηση της επιχειρησιακής ετοιμότητας και ικανότητας των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων για την υλοποίηση μιας αποτελεσματικής αποτρεπτικής πολιτικής (η οποία πρέπει να είναι αξιόπιστη, συνεχής και αμείωτη), αλλά και την επιτυχή αντιμετώπιση οποιασδήποτε απειλής, σε περίπτωση εκδηλώσεως τους.

β. Παραδοσιακά, ο πλέον ενδεδειγμένος τρόπος ανάπτυξης μιας στρατηγικής εθνικής ασφάλειας είναι να τεθούν οι μακροπρόθεσμοι στόχοι, τους οποίους το κράτος επιθυμεί να επιτύχει και κατόπιν να καθορισθούν τα καταλληλότερα μέσα για την επίτευξη των στόχων που τέθηκαν.^{27, 28}

²⁶ Στρατηγική Άμυνας, ό.π., διαθέσιμο στο <http://www.mod.mil.gr/mod/el/content/show/90/678> (Πρόσβαση 12-10-2013)

²⁷ Μάζης Ι., *Νέο Εθνικό Αμυντικό Δόγμα : Θεωρητική Βάση και Πρόταση Πλαίσιο*, σελ. 7-17, διαθέσιμο στο old.turkmas.uoa.gr/mazissite/sygggrammata/dogma_net_gr.pdf (Πρόσβαση 12-10-2013)

²⁸ Μαυρόπουλος Π., *Εισαγωγή στη Θεωρία του Πολέμου και της Στρατηγικής*, Τουρικής, Αθήνα 2012, σελ. 99-112

(1) Η στρατηγική αυτή πρέπει όχι μόνο να συνδέει τα διάφορα μέσα και τους πόρους που έχει στη διάθεσή του το κράτος (στρατιωτικές, οικονομικές, διπλωματικές, γεωγραφικές, πολιτιστικές, ανθρώπινο δυναμικό και άλλες λιγότερο απτές δυνατότητες π.χ. ηθικό) αλλά και να ρυθμίζει τη χρήση αυτών των μέσων στην προοπτική εδραίωσης της ασφάλειας και της ευημερίας του.

(2) Τα κύρια θέματα που κυριαρχούν στη γενική αυτή μέθοδο σχεδιασμού είναι δύο:

(α) Η σχέση μεταξύ στόχων, μέσων και πιθανών κινδύνων.

(β) Η κατανομή των περιορισμένων εθνικών πόρων. Καθώς μάλιστα δεν είναι δυνατόν ποτέ να υπάρξουν τόσοι εθνικοί πόροι ώστε να ικανοποιηθούν όλες οι επιθυμίες ενός έθνους, είναι απαραίτητο να γίνουν στρατηγικές επιλογές, να καθορισθούν οι απαιτήσεις, να τεθούν προτεραιότητες, να ληφθούν αποφάσεις και τελικά να γίνει κατανομή των περιορισμένων εθνικών πόρων, στις πλέον κρίσιμες ανάγκες του έθνους.

γ. Κατά συνέπεια η έννοια της στρατηγικής εθνικής ασφάλειας αφορά στο σχεδιασμό, προκειμένου να γίνει δυνατή η βέλτιστη χρήση όλων των παραπάνω διαθέσιμων μέσων και πόρων του έθνους, για την επίτευξη των μακροπρόθεσμων στόχων και τη διαφύλαξη των πλέον απαιτητικών μακροπρόθεσμων συμφερόντων του. Τα συμφέροντα αυτά, τα οποία χαρακτηρίζονται ως εθνικά :

(1) Έχουν το χαρακτήρα παγιοποιημένων αρχών καθορισμένης αξίας, για τις οποίες το έθνος είναι αποφασισμένο να προβεί σε θυσίες για την προάσπιση και υποστήριξή τους, ο δε καθορισμός τους εξαρτάται από το πολιτικό, οικονομικό και γεωστρατηγικό περιβάλλον της χώρας.

(2) Αποτελούν γενικώς το δημόσιο συμφέρον και συνδέονται με την μόνιμη ωφέλεια ή χρησιμότητα, που έχει η ικανοποίηση ή η προάσπιση ορισμένων αγαθών στο σύνολο του πληθυσμού κάθε συντεταγμένης πολιτείας, όπως π.χ. η υγεία, η εθνική άμυνα, η οικονομική ανάπτυξη, η έννομη τάξη, η εσωτερική ασφάλεια και η προστασία του περιβάλλοντος.

δ. Για την υποστήριξη και προώθηση των εθνικών συμφερόντων ορίζονται συγκεκριμένοι στόχοι που ονομάζονται εθνικοί αντικειμενικοί σκοποί (ΑΝΣΚ). Οι εθνικοί ΑΝΣΚ πηγάζουν από τις εθνικές επιδιώξεις και συμφέροντα, προς την κατεύθυνση των οποίων κινείται μια εθνική πολιτική ή στρατηγική και για την επίτευξή τους διοχετεύονται όλες οι προσπάθειες και οι πόροι του Έθνους.

ε. Η έννοια της στρατηγικής εθνικής ασφάλειας εμπεριέχει και σημαντικές εσωτερικές παραμέτρους. Τυγχάνει μάλιστα ευρύτατης αποδοχής μεταξύ των στρατιωτικών αναλυτών η θέση ότι, αν και οι περισσότερες στρατιωτικές απειλές για την εθνική ασφάλεια των κρατών εκπορεύονται από το διεθνές σύστημα, είναι το εσωτερικό περιβάλλον των κρατών εκείνο το οποίο διαμορφώνει το είδος της στρατηγικής εθνικής ασφάλειας που θα επιλέξουν να υιοθετήσουν απέναντι στις απειλές. Η εσωτερική υποστήριξη μάλιστα (πολιτική, ψυχολογική και βεβαίως υλική), συνιστά το θεμέλιο λίθο πάνω στον οποίο οικοδομείται κάθε στρατηγική εθνικής ασφάλειας. Καθοριστικός παράγοντας του εσωτερικού περιβάλλοντος είναι η έννοια της «στρατηγικής κουλτούρας» ενός κράτους, δηλαδή οι στάσεις και τα πρότυπα συμπεριφοράς των πλέον σημαντικών παραγόντων, όπως το σύνολο των πολιτικών, η κοινή γνώμη, οι Ένοπλες Δυνάμεις και η θεσμική ισχύς που αυτές διατηρούν κ.λ.π.

στ. Η παγίωση τέτοιων εθνικών στάσεων και προτύπων συμπεριφοράς, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών, καθώς συνιστούν το περιβάλλον όπου οι όποιες στρατηγικές ιδέες και αποφάσεις συζητούνται και αποφασίζονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΑΠΕΙΛΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

8. «Ο κόσμος μας μεταβάλλεται με ραγδαίους ρυθμούς και η Ευρώπη έχει πλέον να αντιμετωπίσει νέες απειλές αλλά και νέες προκλήσεις στην Ανατολική Γειτονία, στη Μέση Ανατολή, αλλά και στη Βόρεια Αφρική, καθώς και σε μια ζώνη αστάθειας που εκτείνεται από το Κέρασ της Αφρικής ως τον Ινδικό Ωκεανό. Στις παλαιές έρχονται να προστεθούν νέες απειλές, όπως η τρομοκρατία, οι απειλές στον κυβερνοχώρο, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, η διάδοση όπλων μαζικής καταστροφής, το οργανωμένο έγκλημα, την ίδια ώρα που οι αναδυόμενες οικονομίες διαδραματίζουν παγκόσμια έναν ολοένα και σημαντικότερο ρόλο σε οικονομικό, στρατιωτικό, αλλά και πολιτικό επίπεδο».²⁹

9. Οι δυνητικές αλλά ταυτόχρονα υπαρκτές απειλές για την ελληνική ασφάλεια προέρχονται από το εγγύς γεωγραφικό περιβάλλον. Οι απειλές αυτές, για λόγους μεθοδολογικής προσέγγισης της παρούσας διατριβής, θα εξετασθούν διακρινόμενες σε «προερχόμενες από κρατικές οντότητες» και «σε προερχόμενες από μη κρατικές οντότητες».

α. Απειλές από Κρατικές Οντότητες³⁰

(1) Τουρκία³¹

(α) Η κυριότερη απειλή σήμερα και μάλιστα στρατιωτικής μορφής προέρχεται αποκλειστικά από την Τουρκία και στρέφεται τόσο κατά της Ελλάδας όσο και κατά της Κυπριακής Δημοκρατίας. Παρά τη βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η απειλητική πολιτική της έναντι της Ελλάδας και της Κύπρου δεν έχει αλλάξει, οι δε επιδιώξεις της εις βάρος των δύο αυτών χωρών

²⁹ Koppa Marilena, *Mise en œuvre de la politique de sécurité et de défense commune (selon le rapport annuel du Conseil au Parlement européen sur la politique étrangère et de sécurité commune)* - *Base technologique et industrielle de la défense européenne*, 20-11-2013, διαθέσιμο στο <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20131120+ITEM-014+DOC+XML+V0//FR&language=fr&query=INTERV&detail=3-682-000> (Πρόσβαση 3-12-2013)

³⁰ Hellenic Republic, Ministry of Foreign Affairs, 8-1-2014, διαθέσιμο στο <http://www.mfa.gr/en/blog/greece-bilateral-relations/> (Πρόσβαση 8-1-2014)

³¹ Μάζης Ι.,ό.π., σελ. 24, διαθέσιμο στο old.turkmas.uoa.gr/mazissite/syggrammata/dogma_net_gr.pdf (Πρόσβαση 12-11-2013)

συνεχίζονται ανεξαρτήτως της ενταξιακής πορείας της προς την Ευρωπαϊκή Ένωση.^{32, 33}

(β) Η Τουρκία ασκεί αφενός αναθεωρητική και αφετέρου επεκτατική πολιτική σε όλον τον περίγυρό της, βάσει των παγίων αντιλήψεών της περί «Ζωτικού Χώρου», με μοχλό είτε το παντουρκιστικό είτε το ισλαμιστικό ιδεολόγημα, πάντα όμως με την μακρόπνοη στρατηγική μιας μεγάλης περιφερειακής δύναμης και ανεξάρτητα από τις εσωτερικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αδυναμίες και τα προβλήματά της. Η παραπάνω παρατήρηση βασίζεται στην εκτίμηση ότι η Τουρκία με «ισλαμίζουσα/ισλαμοφανή» κυβέρνηση προσβλέπει στην απόκτηση αξιοπιστίας ή και ρόλο προστάτου απέναντι στους τουρκόφωνους ή/και μουσουλμανικούς θύλακες της Βαλκανικής καθώς επίσης και στην επέκταση της γεωπολιτικής σφαίρας επιρροής της στις πετρελαιοφόρες εκτάσεις των μουσουλμανικών δημοκρατιών της Κεντρικής Ασίας, αξιοποιώντας το ίδιο ισλαμο-τουρκόφωνο και τουρκογενές ιδεοληπτικό υπόδειγμα.³⁴

(γ) Η Τουρκία με την απειλή χρήσης ένοπλης βίας ή τη δημιουργία κρίσεων επιδιώκει την επιβολή των γεωπολιτικών της βλέψεων στους εξής συγκεκριμένους στόχους:³⁵

³² Aliriza B. & Flanagan S., *The End of Zero Problems? Turkey an Shifting Regional Dynamics*, Center for Strategic and International Studies, 12-4-2012, διαθέσιμο στο csis.org/.../end-zero-problems-turkey-and-shifting-regional-dynamics (Πρόσβαση 12-12-2013)

³³ Το Υφυπουργείο Αμυντικής Βιομηχανίας (SSM) της Τουρκίας ανακοίνωσε την επιλογή του τουρκικού ναυπηγείου Sedef Gemi İnşaati A.Ş., ως αναδόχου του διαγωνισμού για το «Πρόγραμμα εγχώριας ναυπήγησης LHD» (Landing Platform Dock), με σκοπό την κατασκευή ενός αποβατικού πλοίου αμφίβιας επίθεσης. Η πρόταση που επελέγη από το τουρκικό πολεμικό ναυτικό είναι αυτή των ισπανικών ναυπηγείων Navantia η οποία στηρίζεται στο ισπανικό μινι-αεροπλανοφόρο Juan Carlos I. Μαζί με το πλοίο αμφίβιας επίθεσης LPD (που θα λειτουργεί κι ως μικρό αεροπλανοφόρο/ελικοπτεροφόρο) θα κατασκευαστούν και τέσσερα αποβατικά σκάφη μεταφοράς οχημάτων LCM, δυο αποβατικά μεταφορές προσωπικού LCVP καθώς και ένα μικρό σκάφος διοίκησης. Το τελικό πλάνο έχει ως στόχο το πλοίο αμφίβιας επίθεσης να μπορεί να φιλοξενεί δύναμη μέχρι 1.000 στρατιωτών και προσωπικού, οκτώ ελικοπτέρων, τριών UAV (μη επανδρωμένων αεροσκαφών), 13 τεθωρακισμένων και 81 εξοπλισμένων οχημάτων. Με το πλοίο αυτό θα γίνονται ασκήσεις απόβασης στρατευμάτων των Τούρκων πεζοναυτών σε Μεσόγειο κι Εύξεινο Πόντο, στο *Υπερσύγχρονα Αποβατικά Παραγγέλλει η Τουρκία*, διαθέσιμο στο http://infognomonopolitics.blogspot.gr/2014/01/blog-post_8.html#more (Πρόσβαση 8-1-2014)

³⁴ Poulain L.& Sakellariou A., *Western Balkans: is Turkey back ?*, Center for Strategic and International Studies, 25-4-2011, διαθέσιμο στο <http://csis.org/blog/western-balkans-turkey-back> (Πρόσβαση 12-12-2013)

³⁵ Μάζης Ι.,ό.π., σελ. 22-23, διαθέσιμο στο old.turkmas.uoa.gr/mazissite/syggrammata/dogma_net_gr.pdf (Πρόσβαση 12-11-2013)

1/ Στο Αιγαίο Πέλαγος, με μια σειρά μονομερών διεκδικήσεων (υφαλοκρηπίδα, χωρικά ύδατα, εθνικός εναέριος χώρος, μείωση του FIR Αθηνών με αντίστοιχη επέκταση του FIR Κωνσταντινούπολης, απομάκρυνση του ελληνικού αμυντικού δυναμικού, επιχειρησιακός έλεγχος στο πλαίσιο του NATO, ευθύνη έρευνας και διάσωσης) επιδιώκει την αμφισβήτηση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων και την συνεκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του.

2/ Στη Δυτική Θράκη, επιδιώκει την ολοκλήρωση του εκτουρκισμού της μουσουλμανικής μειονότητας κυρίως με την καλλιέργεια της ιδέας της αυτονομίας, σε συνδυασμό με την επίσης μουσουλμανική μειονότητα που διαβιεί στη Νότια Βουλγαρία. Άλλωστε ανάλογο μειονοτικό ζήτημα επιδιώκει να εγείρει στη Ρόδο και στην Κω, καθώς και σε άλλα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και στα Δωδεκάνησα.

3/ Στην Κύπρο, με την παρελκυστική της πολιτική και τη χρήση απειλών, επιδιώκει την παγίωση της σημερινής κατάστασης και τη συνέχιση του στρατηγικού ελέγχου του νησιού. Επί σαράντα έτη, η Ελλάδα, στο όνομα ενός ψευδώνυμου «ρεαλισμού» :

α/ Δεν αντιτάχθηκε επαρκώς στις παραβιάσεις των κανόνων του διεθνούς δικαίου που διαπράττονται στη μεγαλόνησο και των θεμελιωδών αρχών της ΕΕ : Παράνομη στρατιωτική κατοχή και δημιουργία ψευδοκράτους, εποικισμός, εθνοκάθαρση.

β/ Δεν κατήγγειλε τον παράνομο χαρακτήρα των παρεμβατικών δικαιωμάτων που προέβλεπε η Συνθήκη της Ζυρίχης.

4/ Το σύνολο των ελληνικών κυβερνήσεων επέδειξε ένα εξαιρετικά υψηλό επίπεδο συναίνεσης, αφού επί σειρά ετών η Ελλάδα προσπαθεί να αντιμετωπίσει την τουρκική επιθετικότητα μέσω του διαλόγου, με διάφορες μορφές : από την πληθώρα των Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης – που είναι πρόδηλο ότι ελάχιστα έχουν αποδώσει - στις «διερευνητικές συνομιλίες» που έχουν συμπληρώσει 55 γύρους και τείνουν επικινδύνως προς τη διαπραγμάτευση, έως τα Ανώτατα Συντονιστικά Συμβούλια που όχι μόνο

αποδεικνύονται άκαρπα αλλά αποπροσανατολίζουν τους εταίρους μας ως προς τις πραγματικές προθέσεις της Τουρκίας.

(2) **Αλβανία**

(α) Η Αλβανία, παρά τις εξαιρετικά αδύναμες ένοπλες δυνάμεις, συνιστά δυνητική απειλή για την Ελλάδα. Και αυτό λόγω της πρόσφατης στενής σύσφιξης των σχέσεων με την Τουρκία (με ταυτόχρονη υπογραφή αμυντικών συμφωνιών), της πληθυσμιακής έξαρσης του αλβανικού στοιχείου στα Βαλκάνια και κυρίως της πεποίθησης ότι η χώρα δεν έχει ολοκληρωθεί εθνικά (εκτενής χρήση εθνικιστικής ρητορικής περί «Μεγάλης Αλβανίας» που συμπεριλαμβάνει τα τέσσερα επί τουρκοκρατίας Βιλαέτια: της Σκόδρας, του Κοσσυφοπεδίου, του Μοναστηρίου και Ιωαννίνων). Όλα τα παραπάνω ενδέχεται να επιτείνουν την αξιοποίηση του λεγόμενου «ζητήματος της Τσαμουριάς», αρχικά σε διακηρυκτικό επίπεδο, προκαλώντας τριβή στις διμερείς σχέσεις.

(β) Από την άλλη όμως, η επιθυμία της χώρας αυτής να ενταχθεί στην ΕΕ μακροπρόθεσμα, αποτελεί εξισορροποητικό παράγοντα στις όποιες αλβανικές φιλοδοξίες στο παραπάνω ζήτημα. Εξάλλου, η γεωπολιτική θέση της χώρας ως βαλκανικής εξόδου στην Αδριατική και ως «γεωπολιτικού διαδρόμου» που οδηγεί στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας και στη συνέχεια στην Κεντρική Ασία, σε συνδυασμό με την πολιτική και κοινωνική κατάσταση που επικρατεί στο εσωτερικό, εξυπηρετεί τους σκοπούς των μεγάλων δυνάμεων που επιδιώκουν τον ουσιαστικό έλεγχο της Αλβανίας.

(3) **Βουλγαρία**

(α) Η Βουλγαρία, όντας ήδη μέλος των δυτικών οργανισμών συνεργασίας και ασφάλειας, επιδιώκει ξεκάθαρα την αναβάθμιση της σημασίας της, στο πλαίσιο του σχεδιασμού των παγκόσμιων διεθνών σχέσεων. Η επιλογή του ζωτικού της χώρου, από τις ΗΠΑ, προκειμένου να εγκατασταθούν στο έδαφός της στρατιωτικές βάσεις, την καθιστούν προνομιακό σύμμαχο και

συνομιλητή του αμερικανικού «παράγοντα», με αποτέλεσμα να είναι (δυσνητικά τουλάχιστον) σε θέση να προωθήσει αποτελεσματικά τα εθνικά της συμφέροντα.

(β) Μεσοπρόθεσμα η Βουλγαρία δεν αποτελεί στρατιωτική απειλή για την Ελλάδα. Όμως, το φορτισμένο ιστορικό παρελθόν στις σχέσεις των δύο χωρών και η κατ' επανάληψη αναπτυσθείσα (κατά το παρελθόν τουλάχιστον), ρητορική περί «Μεγάλης Βουλγαρίας» συντηρούν (δικαιολογημένα θα λέγαμε, έστω και σε λανθάνουσα μορφή), μια μορφή καχυποψίας απέναντι στη χώρα αυτή. Αξιοσημείωτο παράγοντα αποτελεί η τουρκική μειονότητα της Βουλγαρίας, η οποία μέσω της δημιουργίας ισχυρού πολιτικού κόμματος, διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στα πολιτικά δρώμενα του κράτους αυτού, συμμετέχοντας στο παρελθόν ακόμη και σε κυβερνήσεις συνασπισμού (και παρέχοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην Τουρκία την, έμμεση έστω, δυνατότητα να επηρεάζει τη βουλγαρική πολιτική).

(4) Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ)

Η ΠΓΔΜ αποτελεί κρατική οντότητα η οποία χωρίς κυρίαρχο εθνικό, θρησκευτικό ή φυλετικό χαρακτήρα και με ιδιαίτερα αδύναμες ένοπλες δυνάμεις, αποτελεί εστία κρίσης που διακυβεύει τη σταθερότητα και ασφάλεια της ευρύτερης Βαλκανικής περιοχής. Οι απειλές κατά της Ελλάδας εκφράζονται από την δημιουργία «μακεδονικής μειονότητας» με βάση το γλωσσικό τους ιδίωμα, από την ανάπτυξη πολιτικής δραστηριότητας (με μειονοτικό κόμμα) καθώς και από την ιδιαίτερα επίμονη (και μέχρι σήμερα επιτυχή) διεκδίκηση του ορισθέντος ως συνταγματικού ονόματος «Μακεδονία» για το κράτος αυτό. Στο εσωτερικό, η ευμεγέθης αλβανική μειονότητα επιθυμεί να αναγνωρίζεται ως συνιδρυτικό στοιχείο της δημοκρατίας και επιδιώκει την αποσταθεροποίηση της χώρας, διεκδικώντας την εξάλειψη του χαρακτηρισμού «μειονότητα».

β. Απειλές από ΜΗ Κρατικές Οντότητες³⁶

Πέραν της τουρκικής απειλής (πολιτικής και στρατιωτικής μορφής), που παραμένει σαφώς η σημαντικότερη και των λοιπών δυνητικών απειλών (πολιτικής μορφής) που προαναφέρθηκαν, υπάρχουν για την ελληνική ασφάλεια και άλλες υπαρκτές απειλές, στο πλαίσιο του νέου, ευρύτερου περιεχομένου της έννοιας αυτής, όπως ήδη αναφέρθηκε στην παρούσα διατριβή. Στις επόμενες παραγράφους θα επιχειρηθεί μία σύντομη παρουσίαση των νέων αυτών απειλών :

(1) Διεθνής τρομοκρατία

(α) Η διεθνής τρομοκρατία αναδεικνύεται σε πρωτεύουσα απειλή για τη διεθνή κοινότητα. Ειδικά η απειλή που προέρχεται από ακραίες, ισλαμιστικές κυρίως, οργανώσεις, χαρακτηρίζεται από τρία πολύ βασικά στοιχεία:

1/ Το στοιχείο του αιφνιδιασμού ή της μη-προειδοποίησης σε ενδεχόμενο τρομοκρατικό κτύπημα.

2/ Το στοιχείο του ακραιφνούς φανατισμού και της αυτοθυσίας.

3/ Την πρόσβαση σε χρηματοδοτικούς πόρους, που είναι αρκετά μεγάλοι για να εξασφαλίσουν την μακροβιότητα, την άρτια οργάνωση και παγκόσμια εξάπλωση των οργανώσεων αυτών.

(β) Η τρομοκρατική ενέργεια συνίσταται στη χρήση βίαιων μέσων και μεθόδων ή την απειλή χρήσεως αυτών, με στόχο την πρόκληση τρόμου και τον εξαναγκασμό των οργανωμένων κοινωνιών να υιοθετήσουν παράνομες (τις περισσότερες φορές και παράλογες) απαιτήσεις. Η τρομοκρατία αποβλέπει στη δημιουργία συλλογικού πανικού και αποδιοργάνωσης σε μια κοινωνική ομάδα, είτε σε ένα πολιτικό σχηματισμό, είτε στο σύνολο των κατοίκων μιας χώρας. Οι τρομοκράτες πιστεύουν ότι οι δικές τους ατομικές ή συλλογικές τρομοκρατικές ενέργειες, συνιστούν ένα είδος «νόμιμης άμυνας», η οποία

³⁶ Ντόκος Θ., *Ελληνική Πολιτική Εθνικής Ασφαλείας Στον 21^ο αιώνα* ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ), Κείμενο Πολιτικής Νο 9, Αθήνα 2007, σελ.35-38 διαθέσιμο στο http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/PP07_09_GR.pdf (Πρόσβαση 7-12-2013)

εκδηλώνεται παράνομα και με βίαια μέσα, γιατί δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν νόμιμα και με ίσους όρους τους αντιπάλους τους.

(γ) Σήμερα, η παγκόσμια τρομοκρατία δεν θέτει όρια στις καταστροφές και στα θύματα που μπορεί να προκαλέσει. Ενεργεί χωρίς όρια προκειμένου να προξενήσει όσο το δυνατόν ισχυρότερα πλήγματα σε ό,τι πιο σημαντικό διαθέτει η κοινωνία. Επιπλέον, έχει ιδιαίτερα δυσάρεστες συνέπειες στην αίσθηση ασφάλειας που διαμορφώνει η κοινή γνώμη, γιατί κάθε τρομοκρατική πράξη, λόγω των θεαματικών αποτελεσμάτων που επιφέρει, ενέχει στοιχεία ψυχολογικής επιχείρησης, προκαλώντας το έντονο ενδιαφέρον του κόσμου και των μέσων μαζικής ενημέρωσης.

(2) Λαθρομετανάστευση και διεθνές οργανωμένο έγκλημα

(α) Η λαθρομετανάστευση και το οργανωμένο έγκλημα, χαρακτηρίζονται κυρίως από την παράνομη διακίνηση ανθρώπων, όπλων και ναρκωτικών, το ξέπλυμα παράνομου χρήματος και την πορνεία. Η ανάπτυξη των διεθνών επικοινωνιών και η ευρύτερη επικράτηση της οικονομίας της αγοράς μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, οδήγησαν σε εντυπωσιακή αύξηση του όγκου του διεθνούς εμπορίου, των συναλλαγών καθώς και των διεθνών επενδύσεων.

(β) Οι παράγοντες αυτοί συνήργησαν στη δημιουργία μιας ενιαίας παγκόσμιας αγοράς για παράνομα αγαθά και δραστηριότητες και δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για μια αλματώδη αύξηση του διεθνικού εγκλήματος, του εμπορίου ναρκωτικών και της διαφθοράς. Εξάλλου, το υπερεθνικό οργανωμένο έγκλημα απειλεί τις πολιτικές δομές, την παγκόσμια οικονομία και την κοινωνική σταθερότητα σε διάφορες περιοχές του πλανήτη, ιδιαίτερα σε χώρες που βρίσκονται στο στάδιο της μετάβασης προς τη δημοκρατία (και όπου οι νεοεμφανισθείσες μεγάλες εσωτερικές ανισότητες σε διάφορες κοινωνίες ευνοούν την ανάπτυξη του εγκλήματος).

(γ) Επίσης, η γεωγραφική θέση της Ελλάδας στα νοτιοανατολικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης την καθιστά εξαιρετικά εκτεθειμένη στα συνεχώς αυξανόμενα κύματα λαθρομεταναστών που

προέρχονται κυρίως από τα Βαλκάνια, την Κεντρική Ασία και τη Μέση Ανατολή, οι κάτοικοι των οποίων εγκαταλείπουν τις χώρες τους με κάθε πρόσφορο μέσο για αναζήτηση καλύτερης τύχης ή ακόμη και για εξασφάλιση στοιχειώδους επιβίωσης στις χώρες της ΕΕ.

(3) Πληροφοριακός πόλεμος

(α) Η έκρηξη των τεχνολογιών πληροφορικής έχει θέσει σε κίνηση ένα κύμα αλλαγών, το οποίο επηρεάζει κοινωνίες και οργανισμούς σε διάφορα επίπεδα. Κάθε χώρα και φυσικά η Ελλάδα, μπορεί να πέσει θύμα άμεσης και πιθανότατα «ανώνυμης» επίθεσης από ξένες χώρες, εγκληματικές οργανώσεις ή άλλους μη-κρατικούς παράγοντες (εθνικές ομάδες που επιζητούν ανεξαρτησία, τρομοκράτες κλπ), ιδιαίτερα όσο προχωρά η μηχανοργάνωση σε διάφορους τομείς (π.χ. υπηρεσίες ασφαλείας, εθνική άμυνα, τράπεζες κ.λ.π.).

(β) Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πιθανή περίπτωση κατά την οποία οι χαμηλής έντασης διαμάχες ή ακόμη και μία τρομοκρατική επίθεση να ακολουθούνται ή να συνδυάζονται με επιθέσεις μέσω δικτύων ηλεκτρονικών υπολογιστών, που θα προκαλέσουν ζημιά κυρίως στην οικονομία, στο εμπόριο, στις κυβερνητικές και στρατιωτικές πληροφορίες και στα συστήματα επικοινωνιών. Είναι φανερό πλέον, ότι ενώ αρκετές χώρες κερδίζουν υπερβολικά πλεονεκτήματα από τα προηγμένα πληροφοριακά και πολεμικά διοικητικά συστήματα, γίνονται ταυτόχρονα τρωτές στις διαδικτυακές επιθέσεις από τον «εχθρό».

(4) Φυσικές και άλλες καταστροφές

Ο αυξανόμενος τεχνολογικός πολιτισμός, η επικέντρωση των δραστηριοτήτων σε μεγάλα αστικά κέντρα με υψηλή συγκέντρωση πληθυσμού, αυξάνουν και την τρωτότητα σε διάφορες φυσικές και τεχνολογικές καταστροφές, ως αποτέλεσμα θεομηνιών και ατυχημάτων (σεισμοί, πλημμύρες, μεγάλα βιομηχανικά ατυχήματα συμπεριλαμβανομένων και πυρηνικών, επιδημίες μολυσματικών ασθενειών κλπ). Άλλωστε, σήμερα ζούμε σε κοινωνίες που βασίζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό στην ομαλή συνεργατική λειτουργία αριθμού συστημάτων και λειτουργιών (συγκοινωνίες, ενέργεια, υγεία και περίθαλψη,

οικονομία και εμπόριο). Σε τέτοιες κοινωνίες, η αποδυνάμωση μιας ή περισσοτέρων συνιστωσών, ως αποτέλεσμα μιας καταστροφής μεγάλης έκτασης, είναι δυνατό να οδηγήσει σε κατάρρευση του κρατικού μηχανισμού με απρόβλεπτες αλλά σε κάθε περίπτωση καταστροφικές συνέπειες.

(5) **Όπλα Μαζικής Καταστροφής**

Η διασπορά των όπλων μαζικής καταστροφής μπορεί να θέσει υπό αμφισβήτηση την ασφάλεια οποιουδήποτε κράτους. Η απειλή αυτή μπορεί να είναι πυρηνική, βιολογική ή χημική, ανάλογα με τα όπλα και την τεχνολογία που κατέχει ο αντίπαλος. Ειδικά τα βιολογικά και χημικά όπλα (και η αντίστοιχη τεχνογνωσία) μπορούν ευκολότερα και με μικρότερο κόστος να βρεθούν στην κατοχή μη κρατικών οργανώσεων, συμπεριλαμβανομένων και των τρομοκρατικών οργανώσεων ή ομάδων. Το πρόβλημα της διάδοσης και της εύκολης κυκλοφορίας των όπλων μαζικής καταστροφής, έχει λάβει διαστάσεις διεθνούς κινδύνου, ήδη από την προηγούμενη δεκαετία. Ειδικά μετά την κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, η δημιουργία μικρών ανεξάρτητων κρατών με πυρηνική υποδομή και ανεξέλεγκτη δυνατότητα συντήρησης και αξιοποίησης τέτοιου είδους υλικού, αύξησε την πιθανότητα διακίνησης πυρηνικών υλικών προς άγνωστες κατευθύνσεις και με αβέβαιο σκοπό χρήσης τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΠΑΡΟΥΣΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ

ΕΘΝΙΚΗ ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

10. Χρηματοοικονομική Διάσταση

α. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης έχουν δυσμενή αντίκτυπο σε όλο το φάσμα λειτουργίας των Ενόπλων Δυνάμεων, των συμμαχικών και μη χωρών. Ο αμυντικός προϋπολογισμός είναι ένα από τα κύρια συστατικά του κρατικού προϋπολογισμού και επομένως οι κυβερνήσεις «μπήκαν στον πειρασμό» να χρησιμοποιήσουν την άμυνα ως μεταβλητή προσαρμογής (χρησιμοποιώντας την οπτική της μη ύπαρξης απτής απειλής στα σύνορα των χωρών τους, όπως συμβαίνει σήμερα στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες) και να προβούν σε δραστικές μειώσεις των αμυντικών δαπανών τους. Καθώς οι κυβερνήσεις βρίσκονται ενώπιον δύσκολων αποφάσεων για να ισοσκελίσουν τους προϋπολογισμούς τους, οι αμυντικές δαπάνες είναι ένα από τα πρώτα «θύματα» της λιτότητας.³⁷

β. Άμυνα και οικονομία είναι μεν έννοιες βαθιά αλληλένδετες, ωστόσο η προσέγγιση του σχεδιασμού της άμυνας με καθαρά οικονομικά κριτήρια προφανώς δεν συνεισφέρει στην κατανόηση και στην αποδοχή της αναγκαιότητας αλλά και της φύσης των αμυντικών απαιτήσεων. Άμυνα δεν αποτελεί μόνο η απόκτηση νέων μέσων, αλλά είναι κατά κύριο λόγο ο σχεδιασμός, η οργάνωση και η εκπαίδευση των Ενόπλων Δυνάμεων. Τέλος δεν πρέπει να παραβλέπουμε ότι η άμυνα και η οικονομία αποτελούν βασικούς πυλώνες της εθνικής ισχύος μιας χώρας και κατά συνέπεια η μεταξύ τους σχέση αποτελεί ένα γενικότερο ζήτημα πολιτικών επιλογών και στρατηγικών.³⁸

³⁷ *Cost of Non-Europe Report-European Common Security and Defense Policy*, Research, September 2013, European Parliament σελ.11-13, διαθέσιμο στο [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/494466/IPOL-JOIN_ET\(2013\)494466_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/494466/IPOL-JOIN_ET(2013)494466_EN.pdf) (Πρόσβαση 12-11-2013)

³⁸ Ομιλία κ. Α/ΓΕΕΘΑ στο Συμπόσιο Ελληνικής Ένωσης για Ατλαντική και Ευρωπαϊκή Συνεργασία με θέμα «*Οικονομική Κρίση και Άμυνα*», διαθέσιμο στο http://www.geetha.mil.gr/media/anakoynoseis/2012anakoinoseis/11_12-21o_symposio-ellinikis-enosis/omilia_ageetha.pdf (Πρόσβαση 12-11-2013)

γ. Κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων ετών, η Ελλάδα έχει επιτύχει τους υψηλότερους και ταχύτερους ρυθμούς δημοσιονομικής προσαρμογής στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Μεταξύ 2009 και 2012, το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης μειώθηκε κατά 9,3 μονάδες ως ποσοστό του ΑΕΠ. Μία ανάλογη μείωση, κατά 9,1 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ μέσα σε μόλις τρία έτη, καταγράφηκε στον τομέα του πρωτογενούς δημοσιονομικού ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης (εξαιρουμένης δηλαδή της πληρωμής τόκων για την εξυπηρέτηση του χρέους). Ακόμη και η μεγάλη μείωση του ελλείμματος στον προϋπολογισμό κατά εννέα και πλέον ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ 2009 και 2012 υποβαθμίζει το πραγματικό μέγεθος της δημοσιονομικής προσαρμογής που έχει επιτευχθεί, εάν λάβουμε υπόψη ότι πραγματοποιήθηκε εν μέσω βαθιάς ύφεσης. Το γεγονός ότι αυτή η τεράστια δημοσιονομική προσαρμογή υπήρξε το αποτέλεσμα ενός πολύ αυστηρού προγράμματος λιτότητας δεν μειώνει επ' ουδενί την σημασία του.³⁹

δ. Ωστόσο, το βάρος της προσαρμογής είχε βαρύτερες επιπτώσεις στην πραγματική οικονομία, με την Ελλάδα να έχει απωλέσει περισσότερο από το 25% του ΑΕΠ της, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί το 2008.⁴⁰ Η κλίμακα και η ένταση της δημοσιονομικής προσαρμογής έχουν επιδεινώσει την ύφεση, η οποία με τη σειρά της υποσκάπτει την αποτελεσματικότητα της προσπάθειας για δημοσιονομική εξυγίανση. Ως αποτέλεσμα της απότομης μείωσης του ΑΕΠ, η αναλογία δημόσιου χρέους/ΑΕΠ έχει επιδεινωθεί, παρά το εθελοντικό κούρεμα (PSI) του δημόσιου χρέους που βρισκόταν στην κατοχή ιδιωτών την άνοιξη του 2012 και της επαναγοράς μέρους του υπόλοιπου χρέους αργότερα στο ίδιο έτος. Σύμφωνα με στοιχεία του Ιουλίου 2013 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το δημόσιο χρέος ανέρχεται πλέον στο 160% του ΑΕΠ. Με δεδομένους τους ταχείς ρυθμούς

³⁹ Παγουλάτος Γ., *Η Ελληνική Οικονομία δεν Προσαρμόζεται* στο Ελληνικοί Μύθοι και Πραγματικότητα, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, Ιούλιος 2013, σελ. 6-14, διαθέσιμο στο www.foreignaffairs.gr/pdf-files/ELIAMEP_FINAL.pdf (Πρόσβαση 12-11-2013)

⁴⁰ Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν της Ελλάδας κινήθηκε αυξητικά από 194,82 δις € το 2005 σε 235,68 δις ευρώ το 2008 και άρχισε να μειώνεται λόγω της οικονομικής κρίσης, από 233,05 δις € το 2009 σε 229,93 δις € το 2010, τη στιγμή που το χρέος εκτινάχθηκε από τα 195,40 δις € το 2005 στα 325,20 δις € το 2010, δηλαδή σε ποσοστιαία κλίμακα από 100,30 % του ΑΕΠ το 2005 σε 141,44 % του ΑΕΠ το 2010, διαθέσιμο στο http://www.geetha.mil.gr/media/anakoynoseis/2012anakoynoseis/11_12-21o_symposio-ellinikis-enosis/omilia_ageetha.pdf (Πρόσβαση 12-11-2013)

μείωσης του δημοσιονομικού ελλείμματος, η επιδείνωση της αναλογίας χρέους/ΑΕΠ είναι κυρίως συνάρτηση της κατακόρυφης πτώσης του παρανομαστή, δηλαδή του ΑΕΠ. Θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη ότι η συνέχιση της ύφεσης, ως αποτέλεσμα εφαρμογής περαιτέρω προγραμμάτων λιτότητας, εκτός από τις προφανείς, σοβαρές, κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις θα καταλήξει να υπονομεύσει ταυτόχρονα και οποιαδήποτε προσδοκία για βιωσιμότητα του χρέους.⁴¹

ε. Εξαιτίας της έντασης με την Τουρκία (αναφορικά με τις διεκδικήσεις της γειτόνου χώρας σε ξηρά, θάλασσα και αέρα καθώς και την συνεχιζόμενη διχοτόμηση στην Κύπρο) και του γεγονότος ότι η Ελλάδα εξακολουθεί να θεωρεί τα Βαλκάνια ως ασταθή περιοχή, η χώρα μας έχει το μεγαλύτερο αμυντικό προϋπολογισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ως ποσοστό του ΑΕΠ) και το δεύτερο μεγαλύτερο στο NATO μετά τις ΗΠΑ.⁴² Τη δεκαετία από το 1998 μέχρι το 2008 το μέσο ποσοστό του ελληνικού ΑΕΠ που αναλώθηκε για εξοπλισμούς ανήλθε σε 4 % έναντι 3,4 % της Τουρκίας και 2,9 % της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας. Το ποσοστό του ελληνικού αμυντικού προϋπολογισμού του 2010 ήταν το 2 % του ΑΕΠ, όταν το 2009 ανερχόταν σε 3%.⁴³ Σε απόλυτες τιμές ο αμυντικός προϋπολογισμός του 2010 μειώθηκε κατά 18 % (-1,1 δις ευρώ) σε σχέση με το 2009 και το 2011 κατά 19 % σε σχέση με το 2010 (από 6 σε 5 δις ευρώ).^{44,45} Σύμφωνα με τον κ.ΥΕΘΑ, οι πιστώσεις του προϋπολογισμού του 2014 σε σχέση με το έτος 2009 είναι μειωμένες κατά 52,88% ενώ ο αμυντικός

⁴¹ Ντόκος Θ., *Η Ανατολική Μεσόγειος Είναι μια Ήσυχη Γειτονιά και ο Ρόλος της Ελλάδας Ασήμαντος*, στο Ελληνικοί Μύθοι και Πραγματικότητα, ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ), σελ. 31, διαθέσιμο στο http://www.foreignaffairs.gr/pdf-files/ELIAMEP_FINAL.pdf (Πρόσβαση 10-12-2013)

⁴² *The impact of the financial crisis on European defense*, April, 2011, ό.π., σελ. 49-50

⁴³ *The impact of the financial crisis on European defense*, April, 2011, ό.π., σελ. 50

⁴⁴ *Recent defence spending plans announced by EU member states*, Europolitics, No 4093, 30-11-2010, σελ 7, διαθέσιμο στο www.jukkarannila.fi/docs/eure4093.pdf (Πρόσβαση 4-12-2013)

⁴⁵ *Cost of Non-Europe Report-European Common Security and Defense Policy*, September 2013, European Parliament σελ.13, διαθέσιμο στο [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/494466/IPOL-JOIN_ET\(2013\)494466_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/494466/IPOL-JOIN_ET(2013)494466_EN.pdf) (Πρόσβαση 12-11-2013)

προϋπολογισμός διαμορφώνεται στο 1,68% επί του ΑΕΠ όταν ο μέσος όρος της προηγούμενης δεκαετίας ήταν 2,51% του ΑΕΠ.⁴⁶

στ. Όμως εξαιτίας των οικονομικών περικοπών, επεβλήθησαν μειώσεις τόσο στην εκπαίδευση όσο και στις ασκήσεις. Επιπρόσθετα, το μισθοδοτικό κόστος μειώθηκε μέχρι και 40 % ενώ οι θέσεις που έμειναν κενές λόγω συνταξιοδότησης δεν αναπληρώθηκαν. Το Ενιαίο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Ανάπτυξης και Εκσυγχρονισμού (ΕΜΠΑΕ) 2006-2010, που θα υλοποιούσε (μέσω των εξοπλισμών) τους στόχους της στρατηγικής αναθεώρησης της άμυνας (με προτεραιότητα στην προμήθεια επίγειων σταθμών για δορυφορικές επικοινωνίες, μεταγωγικών ελικόπτερων, έξι νέων φρεγατών και 70 μαχητικών αεροσκαφών, άρματα μάχης Leopard 2, κλπ) εγκαταλήφθηκε πλήρως υπό το βάρος της οικονομικής κρίσης. Η Ελλάδα αναγκάστηκε επίσης να ακυρώσει εξοπλιστικά προγράμματα που αφορούσαν στην προμήθεια 450 ρωσικών αρμάτων μεταφοράς προσωπικού BMP-3 (αξίας 1,7 δις ευρώ), έξι γαλλικών φρεγατών FREMM (αξίας 2,5 δις ευρώ), 15 ελικοπτέρων έρευνας διάσωσης Super Puma και 40 μαχητικών αεροσκαφών, για τα οποία η Ελλάδα είχε ήδη λάβει οικονομικές προσφορές από διάφορες εταιρείες.

ζ. Στο πεδίο της σχέσης χρέους και αμυντικών δαπανών οι απόψεις δίστανται. Μια άποψη θεωρεί ότι το χρέος εξακολουθεί να παραμένει το μεγαλύτερο πρόβλημα που επηρεάζει άμεσα την ασφάλεια της Δύσης, αφού χωρίς οικονομικούς πόρους δεν υπάρχει στρατιωτική παρουσία. Κατά μια άλλη άποψη δεν χρειάζεται ανησυχία για το γεγονός ότι τα Κ-Μ δεν επενδύουν σε στρατιωτικές υποδομές, αφού η Ευρώπη βρίσκεται σε πολιτική σταθερότητα και διαρκή ειρήνη. Πρέπει όμως να συνυπολογιστούν 3 πράγματα :

(1) Τα θέματα ασφάλειας θα εξακολουθήσουν να ενδιαφέρουν την διαμόρφωση της γεωπολιτικής κατάστασης τον 21ο αιώνα, αφού όπως αναφέραμε και παραπάνω, νέοι κίνδυνοι αναδύονται, όπως η τρομοκρατία, η διασπορά όπλων μαζικής καταστροφής και ο κυβερνοπόλεμος. Κατά συνέπεια, η ποικιλομορφία και η μη προβλεψιμότητα είναι τα χαρακτηριστικά των νέων

⁴⁶ *ΥΕΘΑ: Στο 1,68% του ΑΕΠ οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες*, 6-12-2013, διαθέσιμο στο <https://strategyreports.wordpress.com/2013/12/06/> (Πρόσβαση 7-12-2013)

απειλών και (καλώς ή κακώς) μόνο οι επιλεκτικά στοχευμένες επενδύσεις στην άμυνα μπορούν να λειτουργήσουν αποτρεπτικά για την εκδήλωσή τους.

(2) Νέες οικονομικές και στρατιωτικές δυνάμεις, όπως η Βραζιλία, η Κίνα και η Ινδία εντάσσονται στο διεθνές πεδίο ανταγωνισμών και κατά συνέπεια θα μπορούσαν να καλύψουν το επιχειρησιακό αμυντικό κενό που αφήνει η Ευρώπη, λόγω οικονομικής συγκυρίας. Βέβαια τα συμφέροντα των αναδυόμενων αυτών δυνάμεων δε συμπίπτουν αναγκαστικά με αυτά της Ευρώπης. Το παράδοξο, λοιπόν, είναι ότι ενώ η παγκόσμια τάξη έχει περισσότερους ενδιαφερόμενους «παίκτες» από ποτέ, παρόλα αυτά διαθέτει πολύ λίγους εγγυητές της συστημικής ισορροπίας της, με την Ευρώπη να εξακολουθεί να είναι ένας από αυτούς.

(3) Η Ατλαντική Συμμαχία εξακολουθεί να παραμένει ο κύριος μηχανισμός διεθνούς ασφάλειας και μέχρι σήμερα η συνεργασία NATO-ΕΕ στην κατανομή κοινών σκοπών και αξιών υπήρξε επιτυχής. Λόγω της οικονομικής κρίσης όμως (και εκεί), οι ΗΠΑ δεν επιθυμούν να αναλαμβάνουν μονίμως την πρωτοκαθεδρία και το συνεπαγόμενο κόστος, όταν έρχεται η ώρα της ανάπτυξης δυνάμεων (όπως στη Λιβύη) και θα απαιτήσουν από τα Κ-Μ της ΕΕ να αναλάβουν ισχυρότερη παρουσία στο μέλλον, ιδιαίτερα στην περιφέρεια τους.

11. Αμυντική Βιομηχανία⁴⁷

α. Η ανάγκη για τη δημιουργία πολεμικής βιομηχανίας εμφανίστηκε επιτακτικά μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974 και τις τουρκικές διεκδικήσεις στο Αιγαίο. Η τότε πολιτική και στρατιωτική ηγεσία έκρινε ότι θα έπρεπε να δημιουργηθεί μία βιομηχανική βάση που θα έδινε τη δυνατότητα παραγωγής και συντήρησης πολεμικού υλικού στην Ελλάδα. Η στρατηγική αυτή δυνατότητα κρίθηκε ιδιαίτερα κρίσιμη εκείνη την εποχή, καθώς η Ελλάδα αντιμετώπιζε προβλήματα στις προμήθειες πολεμικού υλικού, ενώ το νέο υλικό που τελικά αγοράστηκε απαιτούσε αναβαθμισμένες δυνατότητες συντήρησης. Οι

⁴⁷ *Ελληνική Πολεμική Βιομηχανία : Πύθος των Δαναϊδων ή Πανάκεια*, Περιοδικό ΠΤΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΤΗΜΑ, Τεύχος 88, Φεβρουάριος 1992, διαθέσιμο στο <http://library.techlink.gr/ptisi/article.asp?mag=2&issue=115&article=3167> / (Πρόσβαση 7-12-2013)

αντικειμενικοί στόχοι ήταν η ικανοποίηση των εθνικών στρατιωτικών αναγκών, η αύξηση της συμμετοχής των εγχώριων κατασκευαστών και ταυτόχρονα η μείωση της εξάρτησης από τους προμηθευτές του εξωτερικού. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 οι μεγαλύτερες πολεμικές βιομηχανίες τέθηκαν υπό κρατικό έλεγχο : ΕΛΒΟ, ΕΑΒ, ΠΥΡΚΑΛ, ΕΒΟ (Οι 2 τελευταίες συγχωνεύτηκαν και δημιουργήθηκαν τα ΕΑΣ). Το βασικό επιχείρημα των κρατικοποιήσεων αυτών υπήρξε ο στρατηγικός χαρακτήρας τους. Από τεχνολογικής πλευράς, η προσπάθεια κρίνεται επιτυχής αφού η ελληνική αμυντική βιομηχανία έχει τη δυνατότητα να παράγει μια μεγάλη ποικιλία εξοπλισμού για τις ανάγκες των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων και όχι μόνο. Αντίθετα, η προσπάθεια εξαγωγών αμυντικού υλικού σε άλλες χώρες είχε μέχρι σήμερα περιορισμένη επιτυχία.

β. Υπήρξαν σημαντικότερα οικονομικά προβλήματα που προκλήθηκαν από διάφορους παράγοντες: τη μικρή εγχώρια αγορά (η οποία επηρεάζει σημαντικά τη βιωσιμότητα των γραμμών παραγωγής), την υιοθέτηση αναποτελεσματικών μεθόδων διοίκησης (συμπεριλαμβανομένης και της καθυστερημένης αντίδρασης στις τεχνολογικές εξελίξεις και τις μεταβαλλόμενες ανάγκες των Ενόπλων Δυνάμεων), την πλήρως αναποτελεσματική χρήση των αντισταθμιστικών ωφελημάτων, την υπογραφή «ατελών» συμφωνιών και Μνημονίων Κατανόησης (MoU) με χώρες όπως η Γαλλία, η Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο και τα προγράμματα στρατιωτικής βοήθειας (κυρίως από τις ΗΠΑ και την Γερμανία), τα οποία, παρά τις αρχικές προβλέψεις δεν βοήθησαν ιδιαίτερα την εγχώρια βιομηχανία. Βέβαια στον αρχικό σχεδιασμό δεν ελήφθησαν ποτέ υπόψη κριτήρια βιωσιμότητας των επενδύσεων που πραγματοποιήθηκαν, καθώς επικράτησε το δόγμα «πολεμική βιομηχανία με οποιοδήποτε κόστος». Η νοοτροπία αυτή, σε συνδυασμό με τη γραφειοκρατική μορφή που επιβλήθηκε με την κρατικοποίηση και το μη ορθολογικό καθεστώς διοίκησης που εφαρμόστηκε, αλλά και γενικότερα η έλλειψη στόχων και στρατηγικής από όλους τους

εμπλεκόμενους στην ανάπτυξη της πολεμικής βιομηχανίας, μπορεί να θεωρηθούν οι κύριοι υπεύθυνοι της κακοδαιμονίας της.⁴⁸

γ. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η Τουρκία τα τελευταία 15 χρόνια έχει θέσει ως στόχο την αύξηση της εγχώριας συμμετοχής σε ποσοστά της τάξης του 80% το έτος 2023. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι οποιοδήποτε εμπόριο προμήθειας αμυντικού υλικού στο μέλλον δεν θα επηρεάσει την Άγκυρα, αφού θα έχει ήδη επιτύχει αμυντική αυτονόμηση σε μεγάλο βαθμό (κατά συνέπεια και πολιτική). Δεν θα αναφερθούμε περαιτέρω και στα καθαρά οικονομικά οφέλη από μια ισχυρή αμυντική βιομηχανία - παράδειγμα και εδώ προς μίμηση πάλι η Τουρκία, της οποίας οι εξαγωγές οπλικών συστημάτων εγχώριας σχεδίασης και κατασκευής αυξάνουν αλματωδώς.⁴⁹

δ. Λέγοντας «ελληνική αμυντική βιομηχανία» εννοούμε μια ομάδα διαφοροποιημένων μεταξύ τους εταιρειών, που πωλούν όχι μόνο στον αμυντικό αλλά και στον εμπορικό τομέα, έχουν ένα σημαντικό κομμάτι εσόδων προερχόμενο από εξαγωγές, είχαν (πριν από την οικονομική κρίση) πολύ καλύτερους βασικούς οικονομικούς δείκτες συγκρινόμενες με εταιρείες που δραστηριοποιούνται σε χώρους εκτός αμυντικού τομέα και που συμμετείχαν δυναμικά σε κοινοπραξίες. Όλα αυτά δε σημαίνουν πως αυτές οι εταιρείες μπορούν να επιβιώσουν στο παρόν και στο μέλλον, ειδικά με μειούμενους τους αμυντικούς προϋπολογισμούς. Το μεγάλο πρόβλημα του κλάδου αυτού αποτελεί η αναγκαιότητα ταχύτατων τεχνολογικά προσαρμογών, που συνεπάγεται ότι τα προϊόντα τους απαξιώνονται γρήγορα και οι επενδύσεις τους δεν προλαβαίνουν να αποσβεστούν. Αυτή η αναγκαιότητα της ταχύτητης υιοθέτησης της τεχνολογικής προόδου και του συνεπαγόμενου κόστους που αυτό επιφέρει έχει ως αποτέλεσμα οι αυτάρκειες και κάθετα ολοκληρωμένες εταιρείες του πρόσφατου παρελθόντος να τείνουν πλέον προς εξαφάνιση. Έτσι, σε αντίθεση με το

⁴⁸ Ντόκος Θ., *Ελληνική Πολιτική Εθνικής Ασφαλείας Στον 21^ο αιώνα*, ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ), Κείμενο Πολιτικής Νο 9, Αθήνα 2007, διαθέσιμο στο http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/PP07_09_GR.pdf (Πρόσβαση 7-12-2013)

⁴⁹ Hoyos C & Amann A., *Turkey builds domestic defence industry*, *Financial Times*, 9-10-2013, διαθέσιμο στο <http://www.ft.com/cms/s/0/837ef75a-1980-11e3-afc2-00144feab7de.html#axzz2pupJ8nD5> (Πρόσβαση 7-1-2014)

παρελθόν, οι συνεργασίες, οι συμμαχίες, η πλήρης εξειδίκευση, και η εξερεύνηση της παγκόσμιας αγοράς να είναι οι καταλύτες της επιτυχίας για το μέλλον.⁵⁰

ε. Όμως η ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα των εξοπλισμών χαρακτηρίζεται αφενός από εξειδικευμένα προγράμματα μεταξύ των εταίρων και αφετέρου από την παντελή προσπάθεια αναδιοργάνωσης του κλάδου αυτού μέχρι σήμερα. Υπάρχουν 4 λόγοι γι' αυτό :⁵¹

(1) Πολλές ευρωπαϊκές χώρες συνεχίζουν να διατηρούν την αποκλειστική συνεργασία τους με τις ένοπλες δυνάμεις των χωρών τους αναφορικά με την παραγωγή και την συντήρηση οπλικών συστημάτων. Μερικές μόνο (Γαλλία, Γερμανία, Αγγλία, Σουηδία και Ιταλία) διαθέτουν ολοκληρωμένη παραγωγική υποδομή ενώ οι μη κατασκευάστριες χώρες προμηθεύονται υλικά από την παγκόσμια αγορά, κυρίως τις ΗΠΑ. Κατά συνέπεια υπάρχει, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μεγάλη ετερογένεια αναφορικά με τις διαδικασίες και τις πολιτικές προμήθειας αμυντικού υλικού.

(2) Οι αποκλίνουσες μεταξύ των Κ-Μ έννοιες της εθνικής ασφάλειας έχουν οδηγήσει σε αντίστοιχα διαφορετικές αντιλήψεις για το ρόλο των εθνικών αμυντικών βιομηχανιών και κατά συνέπεια σε διαφορετικές απαιτήσεις για τις παραγωγικές τους δυνατότητες.

(3) Υπάρχουν διαφορετικές απόψεις στα Κ-Μ αναφορικά με το ρόλο που θα έπρεπε να αναλάβει το δημόσιο ως προς τις αμυντικές του βιομηχανίες : ως ρυθμιστής, ως μέτοχος ή ως πελάτης.

(4) Η ΕΕ προσπάθησε να δώσει τη λύση στο πρόβλημα αυτό το 2009 με την έκδοση σχετικής οδηγίας (The European Union's Defence and Security Procurement Directive-2009/81/EC).⁵² Η οδηγία αυτή αποσκοπεί στη θέσπιση νέου ευρωπαϊκού νομοθετικού πλαισίου για την ανάθεση δημοσίων

⁵⁰ Ραφαηλίδης Α., *Τεχνολογική Μάθηση μέσα από Συνεργασίες: μια εφαρμογή στην Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2002.

⁵¹ *The impact of the financial crisis on European defense*, April, 2011, Directorate General for External Policies of the Union, Policy Department, study, page 21-23, διαθέσιμο στο http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201106/20110623ATT22406/20110623ATT22406_EN.pdf (Πρόσβαση 5-9-2013)

⁵² *Directive 2009/81/EC on the award of contracts in the fields of defence and security/Guidance Note: Offsets*, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/defence/guide-offsets_en.pdf (Πρόσβαση 8-12-2013)

συμβάσεων «ευαίσθητων» προμηθειών, έργων και υπηρεσιών στους τομείς της άμυνας και της ασφάλειας, θέτοντας κοινούς ευρωπαϊκούς κανόνες στην προμήθεια όπλων, πυρομαχικών, πολεμικού και λοιπού υλικού, που σχετίζεται με θέματα ασφάλειας. Απώτερος στόχος είναι η διεύρυνση του ανταγωνισμού στην αγορά του κλάδου αυτού αλλά και η επίτευξη «οικονομικών κλίμακας» για τη μείωση τόσο του κόστους παραγωγής όσο και της δημοσιονομικής επιβάρυνσης των εθνικών προϋπολογισμών των Κ-Μ στην παρούσα περίοδο οικονομικής κρίσης.⁵³

(5) Αντισταθμιστικά ωφελήματα (compensations ή offsets). Πρόκειται για πρακτική στον χώρο προμήθειας αμυντικού υλικού που δεν είναι ενταγμένη στο ευρωπαϊκό δίκαιο αλλά απορρέει είτε από εθνική νομοθεσία είτε από πρακτικές των Κ-Μ. Για την προμήθεια αμυντικού υλικού, πολλές κυβερνήσεις ζητούν αντισταθμιστικά ωφελήματα από τους μη-εθνικούς προμηθευτές, που δίνονται με διάφορες μορφές (συμβόλαια σε εθνικούς υποκατασκευαστές, άλλες άμεσες έμμεσες επενδύσεις, μεταφορά τεχνογνωσίας, κλπ), με απώτερο πάντα σκοπό την τόνωση των εθνικών τους βιομηχανιών. Με τον τρόπο που λειτουργούν όμως, τα αντισταθμιστικά ωφελήματα αλλοιώνουν τον ανταγωνισμό και έρχονται σε αντίθεση με καταστατικές διατάξεις της ΕΕ.⁵⁴

⁵³ Κυρίως όμως με την οδηγία αυτή επιδιώκεται να περιορισθεί το εύρος εφαρμογής των εξαιρέσεων που προβλέπονται για τους τομείς της άμυνας και της ασφάλειας. Η οδηγία 2009/81/EC όμως συνεχίζει να προσκρούει στην φιλοσοφία «του εθνικού προστατευτισμού» των αμυντικών βιομηχανιών των Κ-Μ, αφού σύμφωνα με το άρθρο 346 της «Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης» του 2008, τα Κ-Μ εξακολουθούν να χειρίζονται τον τομέα των αμυντικών εξοπλισμών ως αποκλειστικό τους προνομιακό πεδίο δράσης. Κατά συνέπεια, επικαλούμενα την παρούσα διάταξη και λόγους εθνικού συμφέροντος αποφεύγουν τις ευρωπαϊκές διαδικασίες των προμηθειών, εξαιρώντας με τον τρόπο αυτό τον τομέα των αμυντικών εξοπλισμών από τη διαδικασία της κοινής πολιτικής. Η πρακτική αυτή, σε συνδυασμό με την απουσία δεσμευτικού πλαισίου στην ΕΕ έχει οδηγήσει στην κατάτμηση της αγοράς αμυντικού υλικού τόσο στους τομείς της ζήτησης και προσφοράς, όσο και στους κανονισμούς και στα πρότυπα, στο *Interpretative communication on the application of Article 296 of the Treaty in the field of defence procurement*, 7-12-2006, διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0779:FIN:en:PDF> (Πρόσβαση 8-12-2013)

⁵⁴ *EU law and defence procurement/Directive 2009/81/EC, December 2010*, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/defence/more_on_defence_procurement_en.pdf (Πρόσβαση 8-12-2013)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

12. Συμπεράσματα

α. Η συνεχιζόμενη οικονομική κρίση στην Ευρώπη, ανεξάρτητα από το βαθμό που την βιώνει το καθένα Κ-Μ, τα αναγκάζει να συνεχίσουν την συσταλτική οικονομική πολιτική τους, που συνίσταται στον περιορισμό των ελλειμμάτων και στην επίτευξη ισοσκελισμένων προϋπολογισμών. Σύμφωνα με την κρατούσα οικονομική αντίληψη στην ΕΕ, με την πολιτική αυτή θα επιτευχθούν πρωτογενή πλεονάσματα, τα οποία πρωτίστως θα σταθεροποιήσουν και μετέπειτα θα βελτιώσουν τη δυναμική του δημοσίου χρέους του ΑΕΠ των Κ-Μ. Δυστυχώς όμως αποδείχτηκε ότι όλες αυτές οι περικοπές είχαν υφεσιακές επιπτώσεις στις εθνικές οικονομίες και ενίσχυσαν την ανεργία.

β. Μια προκαταρκτική αξιολόγηση των συνεπειών της κρίσης στην ελληνική εξωτερική πολιτική θα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η εικόνα, το κύρος και η αξιοπιστία της χώρας έχουν δεχθεί σοβαρό πλήγμα, ενώ η επιρροή της, τόσο εντός της ΕΕ όσο και προς τους γείτονές της, έχει τρωθεί σημαντικά. Τα διαθέσιμα οικονομικά μέσα για την άσκηση εξωτερικής πολιτικής (τόσο σε όρους «παραδοσιακής/συμβατικής» διπλωματίας, όσο και οικονομικής) έχουν περικοπεί. Επιπρόσθετα έχουν μειωθεί σημαντικά οι αμυντικές δαπάνες για τη συμμετοχή της Ελλάδας σε διεθνείς ειρηνευτικές και άλλες επιχειρήσεις, όπως την ISAF/Αφγανιστάν, την KFOR/Κόσοβο και την European Naval Force Somalia - Operation ATALANTA (ναυτική επιχείρηση για την καταπολέμηση της πειρατείας στην Ερυθρά Θάλασσα). Ωστόσο, στο πλαίσιο των συμμαχικών υποχρεώσεων και δεσμεύσεων, η Ελλάδα συνεχίζει να επιτρέπει στο ΝΑΤΟ τη χρήση στρατιωτικών εγκαταστάσεων για τις δραστηριότητες της Συμμαχίας στην Ανατολική Μεσόγειο. Οι μόνες, ίσως, θετικές εξελίξεις για την ελληνική εξωτερική πολιτική κατά τη διάρκεια των 2-3 τελευταίων ετών ήταν η οικοδόμηση στρατηγικών δεσμών με το Ισραήλ και οι ρεαλιστικές προοπτικές για ένα πιο έντονο αποτύπωμα της Ελλάδας στον περιφερειακό ενεργειακό χάρτη.

γ. Μια έξοδος της Ελλάδας από την Ευρωζώνη («GREXIT») φαντάζει πλέον λιγότερο πιθανή από οποιαδήποτε άλλη στιγμή τους τελευταίους 36 μήνες. Παρόλο που ο όρος ανάκαμψη («Grecovegy») αποτυπώνει καλύτερα την τρέχουσα κατάσταση, η Ελλάδα εξακολουθεί να διατηρεί ορισμένα χαρακτηριστικά μιας εύθραυστης χώρας, ενώ ο κίνδυνος για μια κοινωνική έκρηξη (ή κάποιου είδους κοινωνική παράλυση που θα εμπόδιζε την ταχεία εφαρμογή των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων) δεν μπορεί να θεωρηθεί αμελητέος. Με δεδομένη την αστάθεια και τη ρευστότητα στην περιφέρεια της Ευρώπης και συνεκτιμώντας τις αραβικές επαναστάσεις, τον εμφύλιο πόλεμο στη Συρία, την συνεχιζόμενη έκρηξη κατάσταση στην Αίγυπτο, καθώς και τις δυτικές ανησυχίες σχετικά με την κατεύθυνση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στη νέα περίοδο Πούτιν, εύλογα θα μπορούσε κάποιος να διερωτηθεί εάν η Ευρώπη και οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να επιτρέψουν τη δημιουργία ενός κενού ασφαλείας και μιας «μαύρης τρύπας» σε αυτή τη νευραλγική περιοχή, μην αντιδρώντας αποτελεσματικά στη μετατροπή της Ελλάδας σε έναν ακόμη παράγοντα αστάθειας στην Ανατολική Μεσόγειο.⁵⁵

δ. Παρότι είναι μέλος της ΕΕ και του ΝΑΤΟ, η Ελλάδα βρίσκεται γεωγραφικά τοποθετημένη σε μια περιοχή που χαρακτηρίζεται από έντονη ρευστότητα και αστάθεια. Επομένως, προκειμένου να διαφυλάξει την ασφάλειά της, η αποτελεσματικότερη επιλογή είναι η διεύρυνση και εμβάθυνση των δεσμών με την Ευρώπη και το ΝΑΤΟ. Η πρόκληση, λοιπόν, είναι η διαμόρφωση μιας πολιτικής που θα προωθεί αφενός τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα και αφετέρου θα είναι συμβατή με τις πολιτικές της ΕΕ και του ΝΑΤΟ. Για την αποτροπή απειλών εναντίον της ασφάλειάς της η Ελλάδα βασίζεται σε εσωτερική (ισχυρές Ένοπλες Δυνάμεις) και εξωτερική εξισορρόπηση [συμμετοχή σε Ευρωπαϊκούς πολιτικούς οργανισμούς και οργανισμούς ασφαλείας (ΝΑΤΟ, ΕΕ)].

⁵⁵ Παγουλάτος Γ., *Η Ελληνική Οικονομία δεν Προσαρμόζεται* στο Ελληνικοί Μύθοι και Πραγματικότητα, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, Ιούλιος 2013, σελ. 6-14, διαθέσιμο στο www.foreignaffairs.gr/pdf-files/ELIAMEP_FINAL.pdf (Πρόσβαση 12-11-2013)

ε. Στις αρχές του 21ου αιώνα οι σχέσεις με την Τουρκία συνεχίζουν να κυριαρχούν στην ατζέντα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Ειδικότερα :⁵⁶

(1) Για την αντιμετώπιση της τουρκικής απειλής, από τα μέσα/τέλη της δεκαετίας του 1960, η Ελλάδα έδωσε μεγαλύτερη βαρύτητα στην «εσωτερική εξισορρόπηση» (μέσω της ισχυροποίησης των Ενόπλων Δυνάμεων) και λιγότερη στη συμμετοχή της στο ΝΑΤΟ και στη διμερή της σχέση με τις ΗΠΑ (κυρίως λόγω της τουρκικής συμμετοχής στο ΝΑΤΟ και της «ειδικής» σχέσης της Τουρκίας με τις ΗΠΑ). Ωστόσο, συνέχισε να στηρίζεται σε σημαντικό βαθμό στο διεθνές δίκαιο και το διαμεσολαβητικό ρόλο του ΟΗΕ ενώ οι ανησυχίες περί ανεπάρκειας της πολιτικής αυτής, οδήγησαν την Ελλάδα στη διαμόρφωση μιας «μεικτής» στρατηγικής, που περιλαμβάνει ενίσχυση των Ε.Δ., διπλωματικούς ελιγμούς και χρησιμοποίηση του «ευρωπαϊκού παράγοντα» για την εξισορρόπηση της Τουρκίας.

(2) Παρά τις επιφυλάξεις που είχε στο παρελθόν αναφορικά με το ΝΑΤΟ, η Ελλάδα σήμερα συμμετέχει ενεργά στη Συμμαχία, θεωρώντας ότι η Συμμαχία μπορεί να ενισχύσει την ελληνική ασφάλεια, όχι τόσο στο πλαίσιο των ελληνοτουρκικών διαφορών, όσο στην ευρύτερη βαλκανική και μεσογειακή αστάθεια και στις «ασύμμετρες απειλές». Ιδιαίτερη έμφαση δίδει η Ελλάδα στην Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Αμυνας της ΕΕ και συμμετέχει στην Ευρωπαϊκή Δύναμη Ταχείας Αντίδρασης. Ωστόσο, η επιχειρήσεις στη Λιβύη και στο Μάλι κατέδειξαν με δραματικό τρόπο ότι η Ευρώπη έχει να ξεπεράσει σημαντικά εμπόδια μέχρι να καταφέρει να διαμορφώσει μια κοινή πολιτική σε θέματα ασφάλειας και άμυνας και να αποκτήσει μια υπολογίσιμη στρατιωτική ικανότητα.

(3) Η Αθήνα δεν έχει καμία επιθυμία να συνεχίσει να συνορεύει με μια πολιτικά απομονωμένη και άρα «ανεξέλεγκτη» Τουρκία. Η σύνδεση της Τουρκίας με τη Δύση (μαζί με την συνεχιζόμενη διαδικασία πολιτικού, κοινωνικού και οικονομικού εκσυγχρονισμού της γειτονικής χώρας),

⁵⁶ Ντόκος Θ. (επιμ.), *Ελληνική Πολιτική Εθνικής Ασφαλείας στον 21^ο αιώνα*, ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ), Κείμενο Πολιτικής Νο 9, 2007, σελ.6-7, διαθέσιμο στο http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/PP07_09_GR.pdf (Πρόσβαση 10-12-2013)

είναι συμφέρουσα για την Ελλάδα.⁵⁷ Πέραν της αυτονόητης επισήμανσης ότι η Ελλάδα συμμετέχει ισότιμα στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, είναι εύλογο να παρατηρηθεί ότι είναι ίσως το μόνο μέλος της κοινότητας που αντιμετωπίζει σχεδόν μόνιμες περιφερειακές απειλές. Εάν η υπόθεση της ευρωπαϊκής αμυντικής πολιτικής εξελιχτεί ομαλά εκτιμάται ότι (μάλλον) υπάρχουν οι προϋποθέσεις για ενσωμάτωση των κατά της Ελλάδας απειλών στους αμυντικούς στόχους της Ένωσης. Βέβαια ο χαμηλός βαθμός ενεργούς συμμετοχής (ουσιαστικά η απροθυμία) της Ευρώπης να αντιμετωπίσει το θέμα της λαθρομετανάστευσης, χαρακτηρίζοντας τα ελληνικά ανατολικά σύνορα ως ευρωπαϊκά, προδιαγράφει και την συμπεριφορά της στα αμυντικά ζητήματα.

στ. Διαπιστώνουμε ότι, παρά την αξιοθαύμαστη οικονομική ισχύ της, η ΕΕ δεν μπόρεσε να αποτελέσει στρατηγικό δρώντα της διεθνούς πολιτικής. Μπορεί να αναδείχτηκε σε οικονομική υπερδύναμη, ως η μεγαλύτερη αγορά της υφηλίου, με νόμισμα ανταγωνιζόμενο το δολάριο και με ΑΕΠ μεγαλύτερο από τις ΗΠΑ αλλά η ΕΕ δεν κατέστη «Μεγάλη Δύναμη», υπό την κλασική διεθνοπολιτική έννοια του όρου. Το πρόβλημα της ΕΕ δεν είναι η έλλειψη στρατιωτικών μέσων (οι ένοπλες δυνάμεις των Κ-Μ αριθμούν συνολικά 1.700.000 στρατιωτικούς) ούτε το ύψος των αμυντικών δαπανών (από 200 δις ευρώ το 2008 μειώθηκαν σε 170 δις ευρώ το 2012).⁵⁸ Ειδικότερα :⁵⁹

(1) Η στρατιωτική ισχύς δεν εξαρτάται μόνο από τους υπάρχοντες πόρους και μέσα αλλά επίσης και από την ορθολογική (ή μη) χρησιμοποίησή τους καθώς και την συνειδητοποίηση (ή μη) ότι τα μέσα αυτά θα χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη πολιτικών στόχων. Στην περίπτωση της ΕΕ ούτε ορθολογική αξιοποίηση των πόρων υφίσταται αλλά ούτε και πολιτική βούληση για την χρησιμοποίηση των υφιστάμενων μέσων. Η βαθύτερη αιτία για

⁵⁷ Άλλοι αναλυτές διαφωνούν με αυτή την πολιτική και την θεωρούν επιζήμια για τα εθνικά συμφέροντα, αφού εκφράζουν την άποψη ότι η είσοδος της Τουρκίας στην ΕΕ δεν θα την εμποδίσει να συνεχίσει την ίδια πολιτική έναντι της Ελλάδας, που εφαρμόζει εναντίον συμμάχου χώρας στο ΝΑΤΟ, δηλαδή θα συνεχίζει την ίδια παρελκυστική πολιτική μη φοβούμενη τις πιθανές συνέπειες όντας μέλος την ευρωπαϊκής οικογένειας, στο Γρίβας Κ., Μίχας Ζ., *2021-Ελληνική Αμυντική Στρατηγική για τον 21ο Αιώνα*, Κασταλία, Αθήνα 2006, σελ.20-31

⁵⁸ O'Donnell M., *Time to bite the bullet on European defence*, 1-2-2013, διαθέσιμο στο <http://www.cer.org.uk/insights/time-bite-bullet-european-defence> (Πρόσβαση 20-12-2013)

⁵⁹ Μάζης Ι., *Νέο Εθνικό Αμυντικό Δόγμα : Θεωρητική Βάση και Πρόταση Πλαίσιο*, σελ. 35-47, διαθέσιμο στο old.turkmas.uoa.gr/mazissite/sygggrammata/dogma_net_gr.pdf (Πρόσβαση 12-10-2013)

τη συμπεριφορά αυτή είναι η μεταπολεμική στρατηγική επιλογή «υποταγής» της Ευρώπης στο πολιτικό-στρατιωτικό πλέγμα ασφαλείας των ΗΠΑ και μετατροπής της σε οιονεί προβολέα της ισχύος της ηγεμονεύουσας παγκόσμιας δύναμης, αφού ότι οι ΗΠΑ παρείχαν τα εχέγγυα στο δίλημμα ασφάλειας που αντιμετώπιζαν οι ευρωπαϊκές χώρες μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

(2) Όσες φορές χρειάστηκε άμεση και αποτελεσματική δράση για την προστασία των συμφερόντων τους ανά τον κόσμο, χώρες όπως η Γαλλία και η Αγγλία έδρασαν μονομερώς ή στηριζόμενες σε διεθνείς σχέσεις εκτός πλαισίου ΕΕ. Και αυτό γιατί ο ο μηχανισμός λήψεως αποφάσεων της ΕΕ επί ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής για την ασφάλεια και άμυνα θεωρείται κατά γενική ομολογία βραδυκίνητος και αναποτελεσματικός.

(3) Παρόλες τις καλές προθέσεις και πρωτοβουλίες της ΕΕ, για μεγαλύτερη συνεργασία, διαπιστώνεται ότι κυριαρχούν οι επιμέρους επιδιώξεις των Κ-Μ. Έτσι, αν αυτή η «εθνική» εστίαση συνεχιστεί, με δεδομένο τα υπέρογκα κόστη των στρατιωτικών επιχειρήσεων και των πολιτικών αποστολών αλλά και των εξοπλισμών, τα Κ-Μ κινδυνεύουν να βρεθούν με ακόμα μεγαλύτερα κενά στις αμυντικές τους δυνατότητες (επιχειρησιακές αλλά και βιομηχανικές) και κατά συνέπεια θα έχουν πολύ λιγότερες προοπτικές να εφαρμόσουν την ΚΕΠΑΑ.

ζ. Πέρα από την γενική κατάσταση στον τομέα της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας που περιγράφηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, υφίστανται επιπλέον και τα εξής προβλήματα σε ευρωπαϊκό επίπεδο (που σαφώς επηρεάζουν και την Ελλάδα), όπως παρακάτω :

(1) Η διατήρηση στην Ευρώπη ενός κλάδου με πληθώρα βιομηχανιών αλλά τελείως διαφορετικών παραγόμενων αμυντικών υλικών, υποδομών, τεχνολογιών και πολιτικών προώθησης πωλήσεων (αλλά και 300.000 εργαζόμενους) καθώς και η ύπαρξη πολλών μεμονωμένων συνεργασιών των Κ-Μ με χώρες εκτός ΕΕ, ως υποκατασκευαστές ή στο πλαίσιο αντισταθμιστικών ωφελημάτων.

(2) Μερικές μόνο ευρωπαϊκές χώρες (Γαλλία, Γερμανία, Μ. Βρετανία, Σουηδία και Ιταλία) διαθέτουν ολοκληρωμένη παραγωγική υποδομή και προμηθεύονται υλικά από τις δικές τους βιομηχανίες ενώ οι μη κατασκευάστριες

χώρες προμηθεύονται υλικά από την παγκόσμια αγορά, κυρίως τις ΗΠΑ. Κατά συνέπεια υπάρχει, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μεγάλη ετερογένεια αναφορικά με τις διαδικασίες και τις πολιτικές προμήθειας αμυντικού υλικού.^{60, 61}

(3) Το σοβαρότερο πρόβλημα όμως που καταγράφεται στον τομέα της καθιέρωσης μιας κοινής «Ευρωπαϊκής Βιομηχανικής και Τεχνολογικής Βάσης στον τομέα της Άμυνας» είναι η μη σύνδεση μεταξύ των 2 αμυντικών πυλώνων (δηλαδή του επιχειρησιακού και της αμυντικής βιομηχανίας). Αυτό σημαίνει ότι η ανάπτυξη και η παραγωγή του αμυντικού υλικού μιας βιομηχανίας κάποιου Κ-Μ γίνεται ανεξάρτητα από τις επιχειρησιακές ανάγκες των ενόπλων δυνάμεων, ακόμα και της ίδιας της χώρας παραγωγής. Παρόμοια προβλήματα παρατηρούνται και μετέπειτα στην φάση συντήρησης, που καθιστούν την προμήθεια ακόμα πιο κοστοβόρα.

η. Τέλος θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε τον προβληματισμό που αναπτύσσεται στους κόλπους του ΝΑΤΟ αναφορικά με την εκδήλωση διαφορετικών συμπεριφορών των χωρών μελών του, αναλόγως των εθνικών συμφερόντων που υπάρχουν σε κάθε χρονική στιγμή και σε κάθε περίπτωση (*à la carte*),⁶² με κίνδυνο η συμμαχία να αποκλίνει της αποστολής της, αφού καταγράφονται συχνά αναντίστοιχες συμπεριφορές από τις εκφραζόμενες

⁶⁰ Διαπιστώνεται επίσης ότι το μεγαλύτερο μέρος του αμυντικού εξοπλισμού συνεχίζει να αγοράζεται βάσει ασυντόνιστων εθνικών κανόνων και διαδικασιών σύναψης συμβάσεων. Η νομική αυτή ετερογένεια επιτρέπει στα Κ-Μ τη μη τήρηση των αρχών της Συνθήκης (διαφάνεια, απαγόρευση των διακρίσεων και ίση μεταχείριση) και αποτελεί εμπόδιο για τη δημιουργία ευρωπαϊκής αγοράς αμυντικού εξοπλισμού, στο *Interpretative communication on the application of Article 296 of the Treaty in the field of defence procurement*, 7-12-2006, διαθέσιμο στο

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0779:FIN:en:PDF>

(Πρόσβαση 8-12-2013)

⁶¹ Επίσης, τα αντισταθμιστικά ωφελήματα έχουν «στοχοποιηθεί» από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ως πεδίο δραστηριότητας που πρέπει να εξαλειφθεί, καθόσον παραβιάζει καταφανώς βασικές καταστατικές διατάξεις των Συνθηκών περί του ανταγωνισμού εντός της ΕΕ. Και αυτό γιατί παρόλο που με την οδηγία 2009/81/ΕΚ δεν επιδιώκεται να επιτραπούν ή να απαγορευτούν αλλά ούτε και να ρυθμιστούν τα αντισταθμιστικά ωφελήματα, η βασική άποψη της Επιτροπής παραμένει ότι οι δημόσιες προμήθειες στην ΕΕ υλοποιούνται με βάση το κριτήριο της «χαμηλότερης τιμής» ή «της καλύτερης ποιότητας» και όχι με το κριτήριο των αντισταθμιστικών ωφελημάτων, στο *Directive 2009/81/EC on the award of contracts in the fields of defence and security/Guidance Note: Offsets*, διαθέσιμο στο

http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/defence/guide-offsets_en.pdf

(Πρόσβαση 8-12-2013)

⁶² Godzimirski J., Græger N., Haugevik K., *Towards a NATO à la Carte? Assessing the alliance's adaptation to new tasks and changing relationships*, Norwegian Institute of International Affairs, NUPI Report, Oslo 21-1-2011, διαθέσιμο στο <http://english.nupi.no/Publications/Books-and-reports/2010/Towards-a-NATO-a-la-Carte> (Πρόσβαση 8-1-2014)

προθέσεις. Ο προβληματισμός ξεκινά από το εύρος των αρμοδιοτήτων του NATO, για να συνεχιστεί στα αντικρουόμενα συμφέροντα χωρών εντός της Συμμαχίας, για να επακολουθήσει η «αντιπαλότητα» εξωτερικών συνεργατών (partners), όπως η Ρωσία και τέλος να επαληθευτεί πλήρως με την εσωτερική αντιπαλότητα μεταξύ ΗΠΑ και ΕΕ.⁶³ Ειδικότερα η επιχείρηση Unified Protector στη Λιβύη :

(1) Αποτέλεσε το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα⁶⁴ αφού ήταν επιχείρηση του NATO για την επιβολή των ψηφισμάτων 1970/26-2-2011 και 1973/17-3-2011 του Συμβουλίου Ασφαλείας (στο εξής ΣΑ) των Ηνωμένων Εθνών. Με τα ψηφίσματα αυτά αφενός επιβάλλονταν κυρώσεις στην κυβέρνηση Καντάφι και αφετέρου εξουσιοδοτήθηκε το NATO για την εφαρμογή διαφόρων μέτρων, όπως εμπάργκο όπλων, καθιέρωση ζώνης απαγόρευσης πτήσεων και χρήση διαφόρων άλλων μέτρων για την προστασία των αμάχων της Λιβύης. Η Γαλλία και η Αγγλία (μόνιμα μέλη του ΣΑ του ΟΗΕ), που ξεκίνησαν τις επιχειρήσεις για την άμεση υλοποίηση των αποφάσεων του Οργανισμού, γρήγορα προτίμησαν να παραδώσουν τη διοίκηση στις ΗΠΑ ενώ η Γερμανία (αναπληρωματικό μέλος του ΣΑ του ΟΗΕ) ψήφισε στον ΟΗΕ εναντίον της στρατιωτικής επέμβασης και δεν συμμετείχε.⁶⁵

(2) Κατέδειξε τη διαφορά επιχειρησιακής δυναμικότητας και στρατιωτικών υποδομών μεταξύ των ΗΠΑ και των ευρωπαϊών συμμάχων τους στο NATO. Για παράδειγμα, οι ευρωπαίοι σύμμαχοι δεν κατάφεραν να διεξάγουν επιτυχείς επιχειρήσεις χρησιμοποιώντας συντελεστές του σύγχρονου πεδίου μάχης όπως η ηλεκτρονική εναέρια επιτήρηση και αναγνώριση, η ακρίβεια στόχευσης και η δυνατότητα εναέριου ανεφοδιασμού.⁶⁶

⁶³ *Does a Multi-Tier NATO Matter? The Atlantic Alliance and the Process of Strategic Change* διαθέσιμο στο <http://www.chathamhouse.org/publications/ia/archive/view/162435> (Πρόσβαση 8-12-2014)

⁶⁴ *NATO after Libya / A troubling victory-The alliance's performance in Libya confounded critics and raised awkward questions, 3-9-2011,*

διαθέσιμο στο <http://www.economist.com/node/21528248> (Πρόσβαση 8-12-2014)

⁶⁵ Herf J., *German Ghosts: Why Germany was against the Libya intervention*, διαθέσιμο στο <http://www.tnr.com/article/world/85702/germany-libya-intervention-qaddafi-merkel#> (Πρόσβαση 12-12-2013)

⁶⁶ Becker J., *Pillar or Pole? NATO, European Security and Defense Initiatives, and the Transatlantic Relationship*, διαθέσιμο στο http://www.sipa.columbia.edu/news_events/announcements/documents/NATO_CSDP_Becker_19MAY.pdf (Πρόσβαση 12-12-2013)

13. Προτάσεις

α. Πολιτική Εθνικής Άμυνας και ρεαλιστική εθνική αμυντική στρατηγική είναι οι βάσεις πάνω στις οποίες στηρίζεται το εθνικό αμυντικό δόγμα του κάθε κράτους. Στη διεθνή σκηνή, μια χώρα χωρίς σοβαρή στρατηγική εθνικής άμυνας είναι καταδικασμένη να υποκύπτει στις απαιτήσεις των εχθρών της και στις υποδείξεις των φίλων της. Ζώντας δίπλα σε μια από τις πιο πολιτικά «σεισμογενείς» περιοχές του κόσμου οφείλουμε να υπερασπίσουμε τη χώρα μας χρησιμοποιώντας ως μέσα τις διεθνείς σχέσεις, τη διπλωματία, την οικονομική ισχύ. Αλλά χωρίς ισχυρές Ένοπλες Δυνάμεις, οι παραπάνω δυνάμεις δεν έχουν καμία αξία. Κατά συνέπεια : ⁶⁷

(1) Το εθνικό στρατηγικό δόγμα μας πρέπει να είναι αποτρεπτικό και συγχρόνως αμυντικό, με στόχο τη διαρκή και εκπεφρασμένη απειλή από την Τουρκία και τους κινδύνους από τις εξελίξεις στη Μ. Ανατολή και τη Β. Αφρική. Η αξιόπιστη αποτροπή (με εργαλείο τις ισχυρές Ένοπλες Δυνάμεις) σε συνδυασμό με ένα μηχανισμό αποτελεσματικής διαχείρισης κρίσεων θα πρέπει να οδηγεί σε έλεγχο και αποκλιμάκωση μιας πιθανής κρίσης καθώς και σε σταθεροποίηση της κατάστασης, χωρίς να θίγεται η εθνική μας κυριαρχία. Κατά συνέπεια η Ελλάδα:

(α) θα πρέπει να κάνει ό,τι μπορεί προκειμένου να αποφύγει ένα νέο ανταγωνισμό εξοπλισμών με την Τουρκία. Προς την κατεύθυνση αυτή έχει υποβάλλει κατά περιόδους διάφορες προτάσεις για την μείωση των εξοπλισμών και την οικοδόμηση εμπιστοσύνης. Παρόλα αυτά, αφού η άλλη πλευρά δεν ανταποκρίνεται σε τέτοιες πρωτοβουλίες και εφόσον συνεχίζει να διατηρείται τυπικά σε ισχύ το casus belli της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, κατά τη διάρκεια (και αυτής) της κρίσιμης μεταβατικής περιόδου για την Τουρκία η Ελλάδα δεν έχει άλλη επιλογή από το να επενδύσει στην τεχνολογική ανωτερότητα, στην πλήρη εκμετάλλευση του ανθρώπινου δυναμικού των Ενόπλων Δυνάμεών της, καθώς και στην ενίσχυση των στρατηγικών συμμαχιών της.

⁶⁷ Μάζης Ι., *Νέο Εθνικό Αμυντικό Δόγμα : Θεωρητική Βάση και Πρόταση Πλαίσιο*, σελ. 32-35, διαθέσιμο στο old.turkmas.uoa.gr/mazissite/sygggrammata/dogma_net_gr.pdf (Πρόσβαση 12-10-2013)

(β) Βρίσκεται αντιμέτωπη με αρκετούς περιοριστικούς παράγοντες: δεν μπορεί να ξοδέψει περισσότερα από το στρατηγικό της αντίπαλο, τουλάχιστον όχι χωρίς σοβαρές συνέπειες για την εθνική της οικονομία, δεν έχει την ικανότητα να παράγει πιο εξελιγμένα συστήματα από τον αντίπαλο της, ούτε και μπορεί να προμηθευτεί τέτοια συστήματα μιας και οι δύο χώρες έχουν τους ίδιους προμηθευτές, οι οποίοι στις περισσότερες περιπτώσεις δεν επιθυμούν να ευνοήσουν κάποια από τις δύο πλευρές. Η μόνη βιώσιμη επιλογή εκτιμάται ότι είναι η πιο αποτελεσματική χρήση των αμυντικών της δαπανών δίνοντας έμφαση στην απόκτηση πολλαπλασιαστών ισχύος και οργανώνοντας τις Ένοπλες Δυνάμεις της κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μετατραπεί η χώρα σε ένα «δύσκολο στόχο». Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα επηρεάσει την ανάλυση κόστους οφέλους (cost/benefit analysis) του αντιπάλου της και θα τον πείσει πως η οποιαδήποτε χρήση βίας ενάντια στην Ελλάδα θα είναι μια ενέργεια υψηλού κόστους το οποίο ξεκάθαρα θα υπερβαίνει τα οποιαδήποτε αναμενόμενα οφέλη.

(2) Η κομβική γεωγραφική θέση Ελλάδας και Κύπρου στο χώρο των Βαλκανίων και της ανατολικής Μεσογείου αφενός και τα επιτεύγματά τους στον πολιτικό τομέα (πλήρη μέλη της Ε.Ε. και η Ελλάδα πλήρες μέλος του ΝΑΤΟ) αφετέρου, διευρύνουν την γεωπολιτική τους αξία. Κατά συνέπεια η εγγύτητα προς τις νέες πλουτοπαραγωγικές ενεργειακές πηγές της θαλάσσιας λεκάνης της Ανατολικής Μεσογείου, αλλά και η μεταφορά των γεωστρατηγικών κέντρων από την κεντρική Ευρώπη στην νοτιοανατολική της περίμετρο, φέρνουν νέες προκλήσεις αλλά και ευκαιρίες για την Ελλάδα και την Κύπρο.

β. Η Ελλάδα ξοδεύει ένα σημαντικό ποσοστό του ΑΕΠ της για την άμυνα, αλλά δεν αγοράζει πάντα την επιθυμητή αποτρεπτική ισχύ. Δεν αποτελούν σπάνιο φαινόμενο οι αγορές μεταχειρισμένων οπλικών συστημάτων (η συντήρηση των οποίων είχε πολλαπλάσιο κόστος), οι τμηματικές προμήθειες (με σαφώς υψηλότερο οικονομικό κόστος) και τέλος η προμήθεια τελείως διαφορετικού τύπου συστημάτων (με σημαντικές παρενέργειες στη διοικητική τους υποστήριξη). Οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις είχαν μείνει επί σειρά ετών προσκολλημένες σε δομές δαπανηρές. Για το λόγο αυτό :

(1) Είναι πλέον απαραίτητη μια διαφορετική προσέγγιση στις αμυντικές δαπάνες και στους εξοπλισμούς, με βάση τις πραγματικές επιχειρησιακές ανάγκες συναρτώμενες με τους διαθέσιμους πόρους και όχι απλά προμήθειες αναλόγως των προτιμήσεων των τριών Κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων, με οποιοδήποτε κόστος.

(2) Επιπρόσθετα, η ανάγκη για αναδιοργάνωση και η συνεπακόλουθη επιχειρηματολογία υπέρ του κλεισίματος πολλών στρατοπέδων και η συγκέντρωση των μονάδων τους για επίτευξη «οικονομιών κλίμακας» ήταν μια από τις λύσεις που προτάθηκαν, όμως δεν έχει μέχρι σήμερα υλοποιηθεί και κατά συνέπεια θα πρέπει να ενταθούν οι προσπάθειες για την υλοποίηση του στόχου αυτού.

(3) Ομοίως το σύστημα Διοικητικής Υποστήριξης (στρατιωτικά νοσοκομεία, σίτιση, ιματισμός, καύσιμα και προμήθειες) των τριών Κλάδων πρέπει να τοποθετηθούν υπό μια ενιαία διοίκηση ώστε να επιτευχθούν επιπλέον «οικονομίες κλίμακας».

(4) Στο σχεδιασμό της Πολιτικής Εθνικής Άμυνας του 2011 και με τη νέα Δομή Δυνάμεων είχαμε ως αποτέλεσμα τη δραστική περικοπή των οροφών των κλάδων (ΣΞ, ΠΝ, ΠΑ) σε προσωπικό, υλικό και μέσα. Αυτή η εξέλιξη χρήζει ιδιαίτερης προσοχής ενώ αν επεκταθεί περαιτέρω ίσως οδηγήσει τις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις σε κατάσταση «Στρατού χαμηλής ισχύος», ικανό να διεξαγάγει επιχειρήσεις μόνο περιορισμένης έντασης και διάρκειας. Δηλαδή, οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις (αλλά και αυτές της Κυπριακής Δημοκρατίας), υπό το πρίσμα της παρούσας δεινής οικονομικής κρίσης και των περικοπών, κινδυνεύουν σε βάθος χρόνου, εφόσον συνεχιστεί η ίδια αντιμετώπισή τους όπως αυτής της τελευταίας 4ετίας, να υποβαθμιστούν ανεπανόρθωτα και επιχειρησιακά.

γ. Το επιδιωκόμενο πλεόνασμα στρατιωτικής ισχύος από μόνο του δεν αρκεί για να εξασφαλίσει την ειρήνη αλλά θα πρέπει να είναι ενταγμένο σε ένα ξεκάθαρο, γνωστοποιημένο στον αντίπαλο αποτρεπτικό δόγμα, το οποίο σε

καιρό πολέμου θα στοχεύει στην επίτευξη συντριπτικού πλήγματος ενάντια στο γόητρο της τουρκικής πολεμικής μηχανής. Και αυτό γιατί : ⁶⁸

(1) Η πολεμική απειλή στο ελληνοτουρκικό σύστημα αντιπαράθεσης είναι πολυδιάστατη και πολυεπίπεδη. Κατά συνέπεια και η στρατηγική για τη δημιουργία ενός αξιόπιστου ελληνικού στρατεύματος, το οποίο θα είναι σε θέση να διατηρήσει την ειρήνη στην περιοχή, θα πρέπει να κινείται σε αυτό τον άξονα.

(2) Η τουρκική στρατιωτική στρατηγική, στο πλαίσιο λειτουργίας της ως πολιτικό μέσο πίεσης, μπορεί να κινείται στο χώρο των εντυπώσεων χωρίς να έχει κάποιο εδαφικό αντικειμενικό σκοπό και να περιοριστεί στο ελάχιστο δυνατό πεδίο στρατιωτικής βίας. Η δε ελληνική αντίδραση εκτιμάται ότι θα έχει περιορισμένες επιλογές, δεδομένου ότι θα υπάρχει χρονικός περιορισμός της σύγκρουσης, εξαιτίας της βέβαιης παρέμβασης των διεθνών δυνάμεων αλλά και της εκτιμώμενης θέλησης της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας να μην διολισθήσει η αντιπαράθεση σε ολοκληρωτικό πόλεμο.

(3) Παραδοσιακές συνταγές αποτροπής, οι οποίες κάνουν λόγο για συντριπτικό ανταποδοτικό πλήγμα, είναι μάλλον άτοπες σε αυτή την περίπτωση. Αντιθέτως, η ελληνική αποτρεπτική στρατηγική θα πρέπει να ξεκινά από το ελάχιστο σημείο στρατιωτικής εμπλοκής μεταξύ των δύο χωρών, έτσι ώστε να μην αφήνει κανενός είδους «ζωτικό χώρο» στην τουρκική στρατηγική, έστω και στον τομέα των εντυπώσεων.

δ. Λαμβάνοντας υπόψη πολιτικό πλήγμα που υπέστη ο Τούρκος πρωθυπουργός Ταγίπ Ερτογάν, μετά τις πρόσφατες αποκαλύψεις περί διαφθοράς μελών της Κυβέρνησής του εκτιμούμε ότι μαζί με την ηθική καταβάρθρωση απομυθοποιήθηκε και το περιβόητο και πολυδιαφημιζόμενο μεταψυχροπολεμικό τουρκικό «ισλαμικό μοντέλο» (Αυτό που αντικατέστησε το «κεμαλοκοσμικό μοντέλο» της μεταπολεμικής εποχής του Ψυχρού Πολέμου). Σε ζητήματα

⁶⁸ Γρίβας Κ., Μίχας Ζ., *2021-Ελληνική Αμυντική Στρατηγική για τον 21ο Αιώνα*, Κασταλία, Αθήνα 2006, σελ.33-36

εξωτερικής πολιτικής θα πρέπει η δική μας πλευρά να αντλήσει κάποια σοβαρά μαθήματα :⁶⁹

(1) Αποδεικνύεται (μάλλον) η ανυπαρξία στρατηγικής της τουρκικής πλευράς και των παραμέτρων υλοποίησής της, όπως του «νεο-οθωμανισμού», του «στρατηγικού βάθους», και της πολιτικής των «μηδενικών προβλημάτων». Ο μεγαλοϊδεατισμός των Τούρκο-ισλαμιστών και οι φιλοδοξίες τους να ηγεμονεύσουν όλων των περιφερειακών τους γειτόνων, με εντυπωσιακά παράδειγμα την αποτυχία στην Συρία και στην Αίγυπτο, έχει καταρρεύσει σε όλα τα μέτωπα, πλην πιθανώς ενός, σε Ελλάδα και Κύπρο. Η δική μας εξωτερική πολιτική εκτιμάται ότι μπορεί να διαχειριστεί αποτελεσματικά την Άγκυρα εφόσον απελευθερωθεί από τα φοβικά της σύνδρομα.

(2) Μια δεύτερη διαπίστωση αφορά στο πόσο γρήγορα η Τουρκία μετέστρεψε την εξωτερική πολιτική της, όταν διαπίστωσε ότι οι φιλοδοξίες της βρισκόντουσαν σε σύγκρουση με την πραγματικότητα γύρω της, αφού είδε στα περιφερειακά ζητήματα που την αφορούσαν να περιθωριοποιείται από τη Ρωσία, το Ιράν, τις ΗΠΑ, την ΕΕ, το Ισραήλ ακόμη και από την Αίγυπτο. Κατά συνέπεια εκτιμάται ότι Ελλάδα και Κύπρος μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τον αναθεωρητισμό και ηγεμονισμό της Άγκυρας, με «όπλα» τη πολιτική βούληση και με θεσμικά εργαλεία που προκύπτουν από το διεθνές σύστημα και από τις πολυμερείς και διμερείς συμμαχίες και συνασπισμούς, που οι 2 χώρες είναι ενταγμένες. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να πιστέψουμε ότι τα κράτη είναι κυρίαρχα υποκείμενα και ότι έχουν εθνικά συμφέροντα που πρέπει να τύχουν υπεράσπισης.

ε. Ενεργή συμμετοχή της Ελλάδας στο συλλογικό ευρωπαϊκό αμυντικό δόγμα. Πέραν των δυνητικών πλεονεκτημάτων που ενδεχομένως να προκύψουν από τη διαρκή συμμετοχή μας στη διαμόρφωση του εν λόγω δόγματος, άλλα πλεονεκτήματα θα μπορούσαν να είναι η συμμετοχή σε προγράμματα που σχετίζονται με την πολεμική βιομηχανία, τη μεταφορά αμυντικής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας και γενικότερα η πλήρης ισότιμη συμμετοχή σε ένα διαρκώς και

⁶⁹ Ευρυβιάδης Μ., *Τα "Καθαρά Χέρια" του Ταγίπ και η Αδιέξοδη Πολιτική του*, στο *Ινφογνώμων Πολιτικά*, 4-1-2014, διαθέσιμο στο http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2014/01/blog-post_8026.html#more (Πρόσβαση 8-11-2014)

δυναμικά διευρυνόμενο συνεργασιακό πλαίσιο αμυντικό-πολιτικών σχέσεων Είναι προφανής η ανάγκη για στρατηγικές επιλογές με στόχο τη διασφάλιση της επιβιωσιμότητας της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας, για λόγους εθνικής ασφάλειας αλλά και οικονομικής ανάπτυξης. Αν αποδειχτεί πως η μόνη επιλογή για την επιβίωση της αμυντικής βιομηχανίας μιας μεσαίας χώρας, με μικρή εγχώρια αγορά και σχετικά περιορισμένη τεχνολογική εξέλιξη, είναι η συμμετοχή σε πολυεθνικά προγράμματα, αυτό επίσης καθιστά αναγκαία την έγκαιρη λήψη αποφάσεων αναφορικά με τις διεθνείς συνεργασίες. Οι δύο κύριες, ή μάλλον οι μόνες ρεαλιστικές επιλογές είναι η συμμετοχή σε αμερικανικές ή ευρωπαϊκές κοινοπραξίες και αυτό γιατί :

(1) Στα συμπεράσματα της συνόδου του Συμβουλίου της ΕΕ αναφορικά με την ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνατοτήτων της ΕΕ, το Δεκέμβριο του 2010, αναφέρθηκε η μέθοδος της «Ομαδοποίησης και Κοινής Χρήσης» (Pooling & Sharing-P&S), ως η λύση με την οποία η ευρωπαϊκές χώρες «σχεδιάζουν να μειώσουν το κόστος και να αυξήσουν την στρατιωτική αποτελεσματικότητα των χρηματικών εκροών τους». ⁷⁰ Η λύση των συνεργειών (Pooling and Sharing) που περιγράφηκε παραπάνω και προωθεί η ΕΕ δεν είναι πανάκεια, αποτελεί όμως ένα χρήσιμο εργαλείο για να «σωθεί» μελλοντικά η

⁷⁰ Ο όρος «P & S», που παρουσιάζεται ως η λύση για την κρίση της ΚΕΠΑΑ, περιγράφει ουσιαστικά τις διάφορες μορφές της αμυντικής συνεργασίας, όπως αναλύονται παρακάτω :

-Sharing (Κατανομή κόστους) : Μία ή περισσότερες χώρες παρέχουν διάφορες υπηρεσίες στους εταίρους τους ή εξοπλισμό ή αναλαμβάνουν να εκτελέσουν μια εργασία για μια άλλη χώρα, με σκοπό την εξοικονόμηση κόστους. Για παράδειγμα, η Γερμανία παρέχει θαλάσσια επιτήρηση στη Βόρεια Θάλασσα, απαλλάσσοντας έτσι τις Κάτω Χώρες από το έργο αυτό, ενώ άλλα Κ-Μ μπορούν να αναλάβουν εκ περιτροπής να αστυνομεύσουν τον εναέριο χώρο της Βαλτικής, έτσι ώστε οι χώρες της Βαλτικής μπορούν να εξοικονομήσουν το κόστος αστυνόμευσης.

-Pooling (Συγκέντρωση) : Και εδώ, οι εθνικές δυνατότητες παρέχονται σε άλλες χώρες αλλά επιπλέον συστήνεται μια ειδική πολυεθνική δομή για να διαχειριστεί τις εισφορές και να συντονίσει την ανάπτυξη τους. Η Ευρωπαϊκή Διοίκηση Αεροπορικών Μεταφορών (European Air Transport Command) είναι ένα τέτοιο παράδειγμα. Η μέθοδος αυτή μπορεί να εμφανιστεί και στις περιπτώσεις ανάπτυξης, προμήθειας ή μεταγενέστερης συντήρησης αμυντικού εξοπλισμού. Η πρακτική αυτή επιτρέπει στις χώρες να λάβουν είτε ένα μεγαλύτερο αριθμό εξοπλιστικών μονάδων ή να συνεργαστούν για να τις αποκτήσουν μαζί. Παραδείγματα κοινών προμηθειών και διαδικασιών είναι η προμήθεια αεροσκαφών AWACS καθώς και η λειτουργία των Δομών Διοίκησης και Δυνάμεων του NATO (Συμμαχικά Στρατηγεία) στο *Strategy for a more competitive European defence industry, 14-3-2008*, διαθέσιμο στο http://europa.eu/legislation_summaries/enterprise/industry/110131_en.htm (Πρόσβαση 8-12-2013)

ευρωπαϊκή άμυνα. ⁷¹ Παρόμοια πολιτική πρόθεση έχει εκφράσει και το NATO με την μέθοδο της «Έξυπνης Άμυνας» (Smart Defense), που επισημοποιήθηκε στη σύνοδο του NATO, το Μάιο του 2012 στο Σικάγο των ΗΠΑ. ⁷²

(2) Οι συνεργασίες αυτού του είδους γνώρισαν μια άνθηση μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών από το 2010 και μετά. Οι σημαντικότερες είναι οι 2 γαλλο-αγγλικές αμυντικές συνθήκες (2010), η συνεργασία της ομάδας Visegrád (The Visegrád Four ή V4-Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία, η ομάδα («Τρίγωνο») της Βαϊμάρης (Weimar Triangle-Γερμανία, Γαλλία, Πολωνία) και η Πρωτοβουλία της Γάνδης (Ghent Initiative-Γερμανία, Σουηδία-2010). Απολογιστικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα αποτελέσματα μέχρι σήμερα δεν είναι τα αναμενόμενα, συγκριτικά με το εύρος των προκλήσεων ενώ οι εκδηλούμενες πρωτοβουλίες είτε υποκρύπτουν εθνικές επιδιώξεις είτε υλοποιούνται για υποκατάσταση ακόμα και για ακύρωση άλλων περισσότερο φιλόδοξων προοπτικών.

(3) Τα διαφορούμενα αποτελέσματα της ευρωπαϊκής συνεργασίας στον τομέα της άμυνας οφείλονται στο γεγονός αφενός ότι τα Κ-Μ δεν έχουν ταυτόσημες απόψεις για τα υλικά και τις υπηρεσίες που μπορούν να υπαχθούν στη διαδικασία «P&S» και αφετέρου στο ότι η εξοικονόμηση κόστους σπάνια ήταν το κίνητρο για κινητοποίηση (motivation) στον τομέα της άμυνας. Χρειάζονται και άλλα συνοδευτικά μέτρα, προκειμένου η πρωτοβουλία αυτή να έχει κάποια πιθανότητα επιτυχίας, όπως η κοινή στρατηγική κουλτούρα, η γεωγραφική εγγύτητα, το παρόμοιο οικονομικό και αμυντικό «μέγεθος» των συνεργαζόμενων χωρών, η συναντίληψη για τις δυνατότητες και τις προοπτικές της συνεργασίας, η εμπιστοσύνη και η αμοιβαιότητα μεταξύ των εταίρων και ίδιες συνθήκες ανταγωνισμού για τις αμυντικές βιομηχανίες τους. ⁷³

⁷¹ Faleg G., Giovannini A, *The EU between Pooling & Sharing and Smart Defence: Making a virtue of necessity?*, 19-5-2012, διαθέσιμο στο <http://www.ceps.be/book/eu-between-pooling-sharing-and-smart-defence-making-virtue-necessity> (Πρόσβαση 8-12-2013)

⁷² *Smart Defence*, διαθέσιμο στο http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_84268.htm? (Πρόσβαση 8-12-2013)

⁷³ Οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις θα μπορούσαν να επωφεληθούν από τους άξονες δράσεις της ΕΕ αλλά και άλλες πρωτοβουλίες όπως το «7ο Πρόγραμμα Πλαίσιο για την Έρευνα», ο «Κώδικας Καλών Πρακτικών για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις» ή τη δημιουργία της «Ηλεκτρονικής πλατφόρμας προμηθειών του EDA». Επίσης είναι απαραίτητη η προσέγγιση νέων αγορών, όπως η αμερικανική και οι αγορές των «αναδυόμενων» οικονομιών. Το σημαντικότερο όλων όμως είναι η εγκατάλειψη της «εθνικής νοοτροπίας»

(4) Σε εθνικό επίπεδο προτείνεται η δημιουργία θεσμικού συντονιστικού οργάνου αμυντικής βιομηχανίας (ίσως επιπέδου Υφυπουργείου), για άμεση κατάρτιση ρεαλιστικού σχεδίου οικοδόμησης (από την αρχή) βιώσιμων αμυντικών βιομηχανιών και σύνδεση των πανεπιστημίων με την εφαρμοσμένη έρευνα στον τομέα της άμυνας, (ίσως) επαναπατρίζοντας Έλληνες επιστήμονες καταξιωμένους στο εξωτερικό. Επίσης πρέπει να επιλυθούν το συντομότερο και να ληφθούν ρεαλιστικές αποφάσεις σε καίρια ζητήματα όπως ο ρόλος της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας στην κάλυψη μέρους των εθνικών αμυντικών αναγκών και η συνεισφορά του τομέα της υψηλής τεχνολογίας στην οικονομική ανάπτυξη. Τέλος είναι αδήριτη η ανάγκη υιοθέτησης μιας μακροχρόνιας στρατηγικής για την επίτευξη αυτών των στόχων καθώς και η δημιουργία των αναγκαίων μηχανισμών σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων στον τομέα αυτό.

στ. Ανακεφαλαιώνοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι :

(1) Οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις αντιμετωπίζουν ισχυρές προκλήσεις από τη διαμορφωθείσα οικονομική και γεωστρατηγική κατάσταση, οι οποίες έρχονται να προστεθούν στις γνωστές, εδώ και δεκαετίες, απειλές από το εξωτερικό κατά της εθνικής ασφάλειας της χώρας μας. Η παρούσα οικονομική κατάσταση σε καμία περίπτωση όμως δεν πρέπει να αποτελέσει δικαιολογία ή άλλοθι για μειωμένη προσπάθεια ή συμβιβασμούς ως προς το αναγκαίο επίπεδο της μαχητικής ισχύος τους. Στην παρούσα διατριβή αναδείχτηκαν και άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν σαφώς την υλοποίηση μιας εκφρασθείσας στρατηγικής, όπως οι επιμέρους εθνικές ή οι ευρωπαϊκές ή οι συμμαχικές ή (ακόμα) και οι πολιτικές κατά περίπτωση (case by case) και την άμεση επίδραση που έχουν στις εθνικές πολιτικές (όσο και αν αυτό δεν είναι αμέσως εμφανές).

στον τομέα των εξοπλισμών και η αξιοποίηση των δυνατοτήτων επίτευξης «οικονομιών κλίμακας» που παρέχει ο EDA (Ευρωπαϊκός Αμυντικός Οργανισμός), στα:

-*Seventh Framework Programme*, διαθέσιμο στο

http://europa.eu/legislation_summaries/energy/european_energy_policy/i23022_en.htm (Πρόσβαση 8-2-2013)

-*EUROPEAN CODE OF BEST PRACTICES FACILITATING ACCESS BY SMES TO PUBLIC PROCUREMENT CONTRACTS*, 25-6-2008, διαθέσιμο στο

http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/sme_code_of_best_practices_en.pdf (Πρόσβαση 8-2-2013)

- <http://www.eda.europa.eu/ebbweb/> (Πρόσβαση 8-2-2013)

(2) Από τα παραπάνω εκτεθέντα λοιπόν εκτιμάται ότι η Εθνική Αμυντική Στρατηγική της Ελλάδας, που προσδιορίζει το κατευθυντήριο πλαίσιο των ενεργειών των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, ώστε να αποτραπεί ή να αντιμετωπισθεί, εάν απαιτηθεί, κάθε προσπάθεια αμφισβήτησης της εδαφικής ακεραιότητας και των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας, δεν χρήζει αναθεώρησης την παρούσα περίοδο, λόγω των προβλημάτων που οφείλονται στην οικονομική κρίση. Αντίθετα, συνυπολογίζοντας σε ρεαλιστική βάση την επίδραση και τις επιπτώσεις της υφιστάμενης κατάστασης στους κόλπους του Στρατεύματος θα πρέπει να θεωρήσουμε την παρούσα κρίση ως ευκαιρία :

(α) Ανάδειξης και εκμετάλλευσης των μη υλικών παραγόντων της μαχητικής μας ισχύος, όπως τα ψυχικά χαρακτηριστικά του προσωπικού, η εκπαίδευση, η δομή και η οργάνωση, το δόγμα, η ηγεσία αλλά και την ιστορική στρατιωτική μας παράδοση.

(β) Εκδήλωσης των απαραίτητων διορθωτικών ενεργειών για την «εκ βάθρων» τροποποίηση της υφιστάμενης κατάστασης στους τομείς που επιδέχονται περαιτέρω βελτίωσης και πρωτίστως στην ανάδειξη του κόστους ως αντισταθμιστικού παράγοντα του οφέλους, στην επανεξέταση της επιχειρησιακής αναγκαιότητας των εξοπλισμών και στην διασφάλιση υγιούς λειτουργίας της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας.

(3) *Κατά συνέπεια μπορούμε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι επαληθεύεται η υπόθεση εργασίας που είχε τεθεί στην εισαγωγή, ότι δηλαδή δεν υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ οικονομικής κρίσης και δυνατότητας εφαρμογής της εθνικής αμυντικής στρατηγικής και ότι, τουλάχιστον στο εγγύς μέλλον, δεν προκύπτει αναγκαιότητα αναθεώρησής της, λόγω ουσιαστικής αδυναμίας υλοποίησής της, αφού οι «παθογένειες» που την επηρεάζουν είναι πρωτίστως πολιτικές παρά οικονομικές.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

- Γρίβας Κ., Μίχας Ζ., *2021-Ελληνική Αμυντική Στρατηγική για τον 21ο Αιώνα*, Κασταλία, Αθήνα 2006
- Κουλουμπής Θ., *Διεθνείς Σχέσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1995
- Λυμπέρης Χ., *Ελληνική Αμυντική Στρατηγική. Δομή Δυνάμεων-Σύγχρονες Προκλήσεις*, Αιχμή, Αθήνα 1993
- Μάζης Ι., *Γεωπολιτική Προσέγγιση για Ένα Νέο Ελληνικό Αμυντικό Δόγμα*, Παπαζήσης, Αθήνα 2006
- Μαυρόπουλος Π., *Εισαγωγή στη Θεωρία του Πολέμου και της Στρατηγικής*, Τουρίκης, Αθήνα 2012
- Ντόκος Θ., *Ελληνική Πολιτική Εθνικής Ασφάλειας στον 21ο Αιώνα*, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), Κείμενο Πολιτικής Νο 9, Αθήνα 2007
- Παρίσης Ι., *Η Ευρώπη της Άμυνας-Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας*, Έκφραση Πολιτισμού, Αθήνα 2010
- Παρίσης Ι., *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Ινφογνώμων, Αθήνα 2011
- Ραφαηλίδης Α., *Τεχνολογική Μάθηση μέσα από Συνεργασίες: μια εφαρμογή στην Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2002.
- Tellis A., Bially C., Layne M., McPherson M., *Measuring National Power in the Post-industrial Age*, RAND Corporation, Santa Monica, California, 2000
- Nye J., *Το παράδοξο της Αμερικανικής Δύναμης*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2003

Διαδίκτυο

- Ελληνική Πολεμική Βιομηχανία : Πύθος των Δαναϊδων ή Πανάκεια*, Περιοδικό ΠΤΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΤΗΜΑ, Τεύχος 88, Φεβρουάριος 1992, διαθέσιμο στο <http://library.techlink.gr/ptisi/article.asp?mag=2&issue=115&article=3167/>
- Ευρυβιάδης Μ., *Τα "Καθαρά Χέρια" του Ταγίπ και η Αδιέξοδη Πολιτική του*, στο Ινφογνώμων Πολιτικά, 4-1-2014, διαθέσιμο στο http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2014/01/blog-post_8026.html#more

(Πρόσβαση 8-11-2014)

- Μάζης Ι., *Νέο Εθνικό Αμυντικό Δόγμα : Θεωρητική Βάση και Πρόταση Πλαίσιο*, διαθέσιμο στο old.turkmas.uoa.gr/mazissite/syggrammata/dogma_net_gr.pdf
- Ομιλία κ. Α/ΓΕΕΘΑ στο Συμπόσιο Ελληνικής Ένωσης για Ατλαντική και Ευρωπαϊκή Συνεργασία με θέμα «Οικονομική Κρίση και Άμυνα», διαθέσιμο στο http://www.geetha.mil.gr/media/anakoynoseis/2012anakoynoseis/11_12-21o_symposio-ellinikis-enosis/omilia_ageetha.pdf
- Παγουλάτος Γ., *Η Ελληνική Οικονομία δεν Προσαρμόζεται στο Ελληνικοί Μύθοι και Πραγματικότητα*, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, Ιούλιος 2013, διαθέσιμο στο www.foreignaffairs.gr/pdf-files/ELIAMEP_FINAL.pdf
- Στρατηγική Άμυνας*, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, Γενική Διεύθυνση Πολιτικής Εθνικής Άμυνας και Διεθνών Σχέσεων, διαθέσιμο στο <http://www.mod.mil.gr/mod/el/content/show/90/678>
- ΥΕΘΑ: Στο 1,68% του ΑΕΠ οι Ελληνικές Αμυντικές Δαπάνες*, 6-12-2013, διαθέσιμο στο <https://strategyreports.wordpress.com/2013/12/06/> (Πρόσβαση 7-12-2013)
- Aliriza B.& Flanagan S., *The End of Zero Problems? Turkey an Shifting Regional Dynamics*, Center for Strategic and International Studies, 12-4-2012, διαθέσιμο στο csis.org/.../end-zero-problems-turkey-and-shifting-regional-dynamics
- Domitrovic B., *The Worst Economic Crisis Since When?*, διαθέσιμο στο <http://www.forbes.com/sites/briandomitrovic/2013/02/05/the-worst-economic-crisis-since-when/>
- Guy Ben-Ari, David J. Berteau, Heather A. Conley, Stephen Flanagan, Joachim Hofbauer, T.J. Cipoletti, Roy Levy and Alessandro Scheffler, *A Diminishing Transatlantic Partnership? The Impact of the Financial Crisis on European Defense and Foreign Assistance Capabilities*, Center for

- Strategic and International Studies, May 2011, διαθέσιμο στο <http://csis.org/publication/diminishing-transatlantic-partnership>
- Hilsenrath J., Serena G. & Paletta D., *Worst Crisis Since '30s, With No End Yet in Sight*, The Wall Street Journal, 18-9-2008, διαθέσιμο στο <http://online.wsj.com/article/SB122169431617549947.html>
- Hoyos C & Amann A., *Turkey builds domestic defence industry*, Financial Times, 9-10-2013, διαθέσιμο στο <http://www.ft.com/cms/s/0/837ef75a-1980-11e3-afc2-00144feab7de.html#axzz2pupJ8nD5>
- Koppa Marilena, *Mise en œuvre de la politique de sécurité et de défense commune (selon le rapport annuel du Conseil au Parlement européen sur la politique étrangère et de sécurité commune) - Base technologique et industrielle de la défense européenne*, 20-11-2013, διαθέσιμο στο <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20131120+ITEM-014+DOC+XML+V0//FR&language=fr&query=INTERV&detail=3-682-000>
- Liotta P.H., *To die for National Interests and Strategic Uncertainties*, στο «Parameters», summer 2000, στο Μάζης Ι., Νέο Αμυντικό Δόγμα: Θεωρητική Βάση και Πρόταση-Πλαίσιο, Σεπ. 2004, διαθέσιμο στο http://www.geomazis.gr/components/com_mtree/attachment.php?link_id=95&cf_id=36
- Poulain L. & Sakellariou A., *Western Balkans: is Turkey back ?*, Center for Strategic and International Studies, 25-4-2011, διαθέσιμο στο <http://csis.org/blog/western-balkans-turkey-back>
- Paleri, Prabhakaran, *National Security: Imperatives And Challenges*, Tata McGraw-Hill, New Delhi, 2008, διαθέσιμο στο http://books.google.co.in/books?id=XPbJRMDQuNIC&printsec=frontcover&hl=el&source=gbs_book_similarbooks#v=onepage&q&f=false
- Romm, J., *Defining national security: the nonmilitary aspects. Pew Project on America's Task in a Changed World (Pew Project Series)*, Council on Foreign Relations Press, New York, 1993, διαθέσιμο στο

[http://books.google.co.in/books?id=shxDOnuVcyYC&printsec=frontcover
&hl=el#v=onepage&q&f=false](http://books.google.co.in/books?id=shxDOnuVcyYC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false)

- Walt S., *A tribute to Glenn Snyder*, 25-2-2013 διαθέσιμο στο http://walt.foreignpolicy.com/posts/2013/02/25/a_tribute_to_glenn_snyder
- Cost of Non-Europe Report-European Common Security and Defense Policy*, Research, September 2013, European Parliament σελ.11-13, διαθέσιμο στο [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/494466/IPOL-JOIN_ET\(2013\)494466_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/494466/IPOL-JOIN_ET(2013)494466_EN.pdf)
- Directive 2009/81/EC on the award of contracts in the fields of defence and security/Guidance Note: Offsets*, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/defence/guide-offsets_en.pdf
- Dictionary of Military and Associated Terms*, 2001, Pentagon, Washington: Joint Chiefs of Staff, US Department of Defense, στο http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf
- EUROPEAN CODE OF BEST PRACTICES FACILITATING ACCESS BY SMES TO PUBLIC PROCUREMENT CONTRACTS*, 25-6-2008, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/sme_code_of_best_practices_en.pdf
- EU Operations*, Δεκ.2013, διαθέσιμο στο <http://www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations?lang=en>
- EU law and defense procurement/Directive 2009/81/EC*, December 2010, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/defence/more_on_defence_procurement_en.pdf
- Greece: bilateral relations*, Hellenic Republic, Ministry of Foreign Affairs, 8-1-2014, διαθέσιμο στο <http://www.mfa.gr/en/blog/greece-bilateral-relations/>

-*Seventh Framework Programme*, διαθέσιμο στο

http://europa.eu/legislation_summaries/energy/european_energy_policy/i23022_en.htm

-*Smart Defense*, διαθέσιμο στο

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_84268.htm?

- <http://www.eda.europa.eu/ebbweb/>